

BERICHTENBLAD

nr 33 / Winter 1999

'30-'50

'30-'50

*Berichtenblad
van het Studie- en
Documentatiecentrum
Oorlog en Hedendaagse
Maatschappij*

*Residence Palace - Blok E
Weistraat 155 - Bus 2
B - 1040 Brussel
Tel.: 02 / 287.48.11
Fax: 02 / 287.47.10
cegesoma@cegesoma.be*

*Openingsuren
Maandag t.e.m. vrijdag
9-12 en 13-17 u.*

*Directie
José Gotovitch*

*Redactie
Isabelle Ponteville
Frans Selleslagh*

*Tekstverwerking
Nicole Meganck*

*Vormgeving
Anne Bernard*

*Druk en afwerking
Moussa Lasouad*

*Verantwoordelijke uitgever
J. Gotovitch
H. Maubelstraat, 52
1190 Brussel*

Woord vooraf 3

In memoriam 4

De schatkamer

Aanwinsten van het archief 6

Het archief in *Pallas* 7

Archieven van de *Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg* 11

Beeld- en geluidsarchief 16

Bibliotheek 18

Op het getouw

De Wereldtentoonstelling van 1958 20

Van de crisis tot de oorlog. Het engagement van de adel 21

Commissie joodse Bezittingen 22

De plundering van de joodse diamantairs 22

Initiatieven

Seminaries 24

Hulde aan professor Jacques Lory 27

Links katholicisme in West-Europa 29

Colloquium over historische militaire gebouwen 30

Pacifisme, universele waarde? Colloquium Mundaneum 31

De vrienden van het Soma 32

Informatica 34

Uit het buitenland

Ondernemingen tijdens de periode van het fascisme 35

Geschiedenis als discussie zonder eind 37

De Belgische regering te Sauveterre de Guyenne 41

Een belangrijk colloquium over Nederlands Limburg 45

De etherspionage tijdens de Koude Oorlog 47

In de kijker

Spionagegeschiedenis in Nederland 48

Dossier "Internet en Geschiedenis"**Illustraties**

De schetsen en de schilderijen die dit Berichtenblad wat opfleuren zijn afkomstig van de door "De Vrienden van het Soma" georganiseerde tentoonstelling

Wat kan men op de drempel van het jaar 2000 nog schrijven dat nog niet ten overvloede overal werd herhaald. Daarom een woordje over ons eigen jubileumjaar 1999, dat het dertigjarig bestaan betekende voor het onuitspreekbare NCWOII, omgevormd tot SOMA, een letterwoord dat soms als te onduidelijk overkomt.

Het was inderdaad in 1969 dat een bijzonder bescheiden centrum, gewijd aan de studie van de Tweede Wereldoorlog, werd opgestart. Zes onderzoekers, één secretaresse, enkele dienstplichtigen ... een enorme achterstand op onze buurlanden en ... veel plannen.

Nu zijn we enkele strekkende kilometer archief en boeken verder en hebben we een dertigtal medewerkers met diverse statuten. We waren baanbrekers voor initiatieven die door velen werden overgenomen (de onmiddellijke openbaarheid en de snelle toegang tot de verzamelde bestanden, de zoektocht naar privé-archieven, de mondelinge geschiedenis, het systematisch exploreren van de Duitse archieven, een gratis mededelingenblad, de systematische samenwerking met alle universiteiten van het land en vandaag de volledige geautomatiseerde integratie van alle collecties). Wat niet meer was dan een "bijzonder en voorlopig" centrum "bij het ARA" maakt nu volwaardig deel uit van de federale wetenschappelijke en culturele instellingen. Zonder misplaatste opschepperij mag gezegd dat de resultaten de verwachtingen op korte termijn van de initiatiefnemers verreweg hebben overtroffen. De uitbreiding van het actieterrain, ook al is het niet altijd makkelijk om dit goed te doen overkomen, blijkt al vele resultaten af te werpen en belooft een nog rijkere toekomst.

In 2000 zullen in het SOMA de nieuwe werkingsnormen van de federale instellingen, met de talloze administratieve en financiële vereisten die deze impliceren, worden toegepast. Voor ons betekent dit extra werk dat wel voor een stuk de gewettigde angst die men kon hebben voor de toekomst van deze instellingen wegneemt.

Het is onze wens en vaste wil de nieuwe communicatiemiddelen te gebruiken om de flexibiliteit, de beschikbaarheid en de doorzichtigheid voor het gebruikerspubliek van het Centrum nog te verhogen. Publiek in plaats van 'klanten', dienstverlening in plaats van 'rentabiliteit'. In de technocratische vloedgolf, eventueel nog versterkt door slecht verwerkte en 'ontaarde' informatica, moeten en zullen we een doordachte afweging op mensenmaat eisen van behoeftes en resultaten. Niet alles kan worden herleid tot grafieken en cijfers, ook al moet men ze in rekening brengen en integreren in beoordeling en evaluatie.

Op enkele weken na en dankzij de diverse steun die wij mochten ontvangen, werd het tijdschema voor 2000 gerespecteerd. De verschillende aspecten ervan komen in dit nummer van 30-50 aan bod. En als we in het dossier gewijd aan de websites wat leentje buur spelen is het omdat we ons, bij een wat latere start, in zeer bescheiden mate willen inspireren op de ervaring van anderen.

José Gotovitch
Directeur

In memoriam

Op 5 december 1999 overleed Ere-Luitenant-Kolonel **Georges Michotte**, voorzitter van de vzw “De Vrienden van het Centrum” te Oudergem, omringd door zijn familie.

Georges Michotte werd geboren te Oostende op 5 april 1918. Hij deed militaire studies. Hij was peleton-overste in het 4de Linieregiment tijdens de 18-daagse veldtocht en werd

(Foto familie Georges Michotte)

gewond tijdens de tegenaanval aan de Leie.

In maart 1941 sloot hij zich aan bij het verzet (Belgisch Legioen en Nationale Partij te Brugge), werd verraden en aangehouden op 25 juli 1941. Tot december 1941 zat hij in de gevangenis te Antwerpen.

In juni 1942 maakte hij deel uit van de groep van 50 gijzelaars opgepakt als vergelding voor een sabotage in de haven van Antwerpen. Hij werd naar de gevangenis van St. Gillis, dan als NN-gevangene naar Duitsland (Bochum, Wuppertal) overgebracht. Op 6 mei 1943 werd hij ter dood en tot twee jaar gevangenis veroordeeld voor spionage en hulp aan de vijand. Gedurende het proces nam hij de verantwoordelijkheid voor alle feiten op zich waardoor 39 beklagden vrijgesproken werden. In juli 1943 werd hij naar de gevangenis van Essen overgebracht waar zijn vonnis uitzonderlijk omgezet wordt in een gevangenisstraf van 10 jaar. Tot 10 april verbleef hij – nog steeds als NN-gevangene – eerst in de gevangenis van Sonnenburg, daarna te Wolfenbüttel. Dankzij zijn koelbloedig optreden kon hij samen met 12 zieke gevangenen aan executie door de

SS ontsnappen tijdens hun evacuatie naar Brandenburg. Op 27 april 1945 werd hij bevrijd. Na een verblijf in een Russisch hospitaal keerde hij in juli van dat jaar naar huis terug.

Hij werd verschillende malen vereremerkt (Commandeur in de Kroonorde, Medaille van het Verzet, Kruis P.G.-9 sterren,...). Trouw aan zijn verzetsverleden zou hij zich tot het einde van zijn leven voor anderen blijven inzetten. Hij was ondermeer mede-oprichter van de NCPGR in België (beheerder van 1950 tot 1954, voorzitter van de afdeling Brugge van 1948 tot 1954, beheerder en nationaal secretaris vanaf 1977) en lid van het Contactcomité van de Vaderlandslievende Verenigingen.

Met Georges Michotte verliest het SOMA niet alleen een oud-lid van zijn Wetenschappelijk Comité maar vooral de Voorzitter sinds de oprichting ervan in 1991 van de vzw “De Vrienden van het Centrum”. Ondanks zijn precaire gezondheid steunde en stimuleerde hij elk initiatief met volle inzet, zoals de wedstrijd voor oorlogsverhalen en, onlangs nog, de tentoonstelling van oorlogsschetsen en –schilderijen waaraan hij zelf deelnam. Zijn diepe en oprechte interesse voor de instelling ging tevens gepaard met een grote beminnelijkheid.

Behalve een getalenteerd tekenaar was hij ook de auteur van het werk *A l’ombre de la guillotine 1940-1945. Le récit d’un condamné à mort “Nacht und Nebel”*. Wij betreuren vandaag het heengaan van de warme, bescheiden en vooral toegewijde persoonlijkheid die Georges Michotte was.

Isabelle Ponteville

Archieven

Aanwinsten van het archief

Om de reeds met informatie allerhande overbelaste lezer niet verder te vermoeien wordt hier slechts kort ingegaan op de belangrijkste archieven die het voorbije jaar werden verworven.

De groep *Privé-organismen* werd verrijkt met enkele meter archief afkomstig uit het Strijdershuis te Brugge. Het betreft de administratie en werking van de plaatselijke afdelingen van het Verbond der Vuurkruisen, de Nationale Strijdersbond, de Veteranen van Albert I en Leopold III, het Nationaal Verbond der Oorlogsinvaliden, het Nationaal Verbond der oud-Krijgsgevangenen en de NCPGR. Dit kan bijzonder interessant zijn voor de studie van bepaalde "vaderlandslievende" milieus. Het secretariaat van de Protestantse missies in Afrika deponeerde zijn archief dat een periode omspannt van 1930 tot 1990 en dat o.a. voor de studie van niet-katholieke missies in Kongo van groot belang is.

In de groep *Documentencollecties en enquêtes* noteerden we twee belangrijke aanwinsten. De weduwe van Jean Temmerman deponeerde de collectie die haar echtgenoot aanlegde over de Belgische paracommando's en die als een soort officieus archief van oud-paracommando's kan aanzien worden. Verder werd de enquête over de Tweede wereldoorlog gehouden bij oud-leerlingen van de Franstalige Jezuïetencolleges hier neergelegd.

Voor de groep *Buitenlandse archiefreeksen* werden microfilms aangekocht

afkomstig van de *Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg (Belgien)* (zie elders in dit blad).

In de groep *Persoonsarchieven* tenslotte moet gewezen worden op een kwalitatief en kwantitatief belangrijke aanwinst, nl. het archief van Etienne Woestyn, directeur-generaal van de controlediensten van de ravitaillering tijdens de bezetting. Een mooie brok voor de thema's 'politiek van het minste kwaad', 'accommodatie' en 'corporatieve ordening van de maatschappij'.

Wat de *dagboeken en manuscripten* betreft, konden we dit jaar 44 aanwinsten (en 3 bijvoegsels bij oude JP's) noteren. Terwijl de meeste - niet ongewoon - de Tweede Wereldoorlog betreffen, zijn er 8 bij over andere periodes van de 20^e eeuw, waarbij 4 dagboeken i.v.m. de Eerste Wereldoorlog. Bij de thema's over 1940-45 is het voor een keer niet het verzet dat vooraan staat (9½ gevallen) maar de Duitse repressie en de deportatie (10½ teksten). Daarna volgen de jodenvervolging (7 teksten; komt trouwens ook ter sprake in de vorige teksten) en verder de traditionele onderwerpen als de veldtocht van mei-juni 1940 en de vlucht (4 teksten), het dagelijks leven (3½ teksten) of de collaboratie (2 teksten). Opvallend dat ook de bevrijdingsperiode (september 1944-herfst 1945) vrij veel aan bod komt (4 teksten). Wat de gebruikte taal aangaat, zijn er 29 teksten in het Frans tegen 12 in het Nederlands.

De moeite waard om gesignaleerd te worden is de studie van Willy Massin

m.b.t. de oprichting en de werking van het interneringskamp en de penitentiaire mijncentra van Leopoldsborg in het kader van de repressie na de Tweede Wereldoorlog (AB 1691). Origineel ook een verzamelbundel van Waalse volksliedjes

van tijdens de bezetting (AB 1666).

Tenslotte verwierven wij nog nieuwe deeltjes voor de nu bijna volledige collectie manuscripten van Pierre Daye (AB 1635).

Dirk Martin & Fabrice Maerten

Het archief in Pallas

Inleiding

Zoals elders in dit blad vermeld is het geautomatiseerde ontsluitingssysteem Pallas van onze collecties nu operationeel. Ook het archievenoverzicht is daarin geïntegreerd. De gebruikers van de leeszaal kunnen dus voortaan zowel via de structuur van het archief (“bladeren in archieven”) als via trefwoord en woord in titel de diverse bestanden en dossiers terugvinden, die dan net als vroeger kunnen opgevraagd worden. Naast het archievenoverzicht werden ook reeds enkele inventarissen ingevoerd in het systeem; de andere inventarissen moeten voorlopig nog in hun papieren versie geconsulteerd worden. Bij het zoeken met trefwoorden moet er op gewezen worden dat uiteraard niet alle mogelijke woorden werden ingevoerd. Indien u als gebruiker een bepaalde specifieke term niet vindt, moet dus via een meer algemeen trefwoord gezocht worden. Bij het aanvragen van documenten verdient het aanbeveling een zo precies mogelijk nummer op te geven, d.w.z. niet alleen het bestandsnummer, maar ook het nummer van dossier of document vermeld in de inventaris waarnaar in de algemene beschrijving van een bepaald bestand verwezen wordt.

Wij maakten overigens van de conversie van papieren naar geautomatiseerde ontsluitingsinstrumenten gebruik om de oude structuur van het archief die gedeeltelijk archivalisch (instelling, organisatie... m.a.w. per archiefvormer) gedeeltelijk documentair (per thema) was, geheel in een nieuwe archivalische structuur te gieten. De vroegere archiefseries worden dus vervangen door archiefgroepen die gelijkaardige archiefvormers (instellingen, organisaties en personen) groeperen. Hierna de belangrijkste groepen waaraan een recapitulatief overzicht van hun inhoud gekoppeld wordt :

1. Belgische instellingen, inbegrepen justitie
2. Privé-organismen
3. Politieke partijen en bewegingen, inbegrepen collaboratieorganisaties
4. Krijgsgevangenschap
5. Belgische instellingen in Groot-Brittannië
6. *Militärbefehlshaber in Belgien*, inbegrepen justitie
7. Verzetsorganisaties en deportatie
8. Ondernemingen
9. Collecties over diverse onderwerpen
10. Buitenlandse archiefreeksen
11. Personalia

12. Dagboeken en Manuscripten
13. Interviews

Archieven van instellingen en organisaties [1 tot 10]

- De groep ***Belgische instellingen*** betreft Belgische officiële instellingen, vooral tijdens de bezetting. Belangrijke archiefbestanden betreffen uiteenlopende instellingen als het Belgisch Commissariaat voor de Wereldtentoonstelling in New York (1939), Zender Brussel, de Commissie voor Taaltoezicht, de Boerenwacht, het Ministerie van Binnenlandse Zaken, de West-Vlaamse controledienst van de ravitaillering, enkele instellingen van de corporatief geordende economie tijdens de bezetting (Textielcentrale en Ambachtswezen), het Commissariaat-generaal voor 's Lands Wederopbouw en natuurlijk de Secretarissen-Generaal.

De onmiddellijke naoorlog is in deze groep vertegenwoordigd met o.m. de Belgische Commissie voor Oorlogsmisdaden, het NIR en een omvangrijk archief i.v.m. de geallieerde opeisingen in de gemeenten. In deze groep vindt men ook Belgische repressieprocessen en de documentatie die ervoor aangelegd werd, waarmee verschillende aspecten van de collaboratie – inbegrepen de economische – en van de Duitse bezettingspolitiek uitgediept kunnen worden.

- De groep ***Privé-organismen*** bevat archieven van organisaties van algemeen nut, private verenigingen en vaderlandslievende verenigingen tot en met de jaren zestig. Hier ook archief van de naoorlogse verenigingen

voor politieke gevangenen en weggevoerden.

- De echte collaboratie komt aan bod in de groep ***Politieke partijen***. Belangrijke archiefbestanden : De Vlag, VNV, Verdinaso, Rex, kleine Vlaamse en Franstalige organisaties. Het gaat hier om archiefmateriaal dat zowel het topniveau als de lagere echelons betreft. Er moet opgemerkt worden dat deze groep niet alleen collaboratiegroeperingen bevat maar ook een archief van de ***UDB***, de poging tot travaillistische hergroepering na 1944, en van de Liberale partij in de onmiddellijke naoorlog. Maar ook andere groepen moeten in dit verband geconsulteerd worden, zoals de groep ***Vakbewegingen***, met als belangrijkste archiefbestand de Unie van Hand- en Geestesarbeiders (UHGA), die in de nieuwe autoritaire structuren de rol van eenheidsvakbond moest vervullen.

Ook te signaleren de groep ***Jeugdbewegingen***. De KAJ vormt daarin een belangrijk bestand, maar ook diverse collaborerende Vlaams-nationale jeugdbewegingen zijn vertegenwoordigd.

- Een kwalitatief vrij belangrijke groep is die m.b.t. de ***Krijgsgevangenschap*** waarin o.a. de dossiers-Hautecler (naar de naam van de samensteller) toelaten gedetailleerd de organisatie van en het leven in de krijgsgevangenschap te bestuderen.

- De Belgen (vooral de officiële instanties) in Groot-Brittannië (en in Frankrijk) vormen het onderwerp van de volumieuze groep ***Belgische instellingen in Groot-Brittannië***. Belangrijke bestanden zijn het Hoog

Commissariaat voor 's Lands Veiligheid, het archief Inlichtings- en Actiediensten van de Veiligheid van de Staat (niet raadpleegbaar), de SERA (de dienst die verantwoordelijk was voor de studie en evaluatie van de clandestiene inlichtingen die vanuit bezet België binnenkwamen), het Ministerie van Voorlichting, de voorlichtingsdienst Inbel, het Onderstaatssecretariaat voor Bevoorrading en, minder uitgebreid, de Commissie voor de Studie van Naoorlogsproblemen en het zgn. Parlementair Bureau.

- Hoe men van Duitse zijde omsprong met het bezette België is het onderwerp van de bijzonder belangrijke groep ***Militärbefehlshaber Belgien***. Die kreeg een indeling die gebaseerd is op de – soms niet heel duidelijke – bevoegdheidsverdeling bij de bezetter. Aan bod komen burgerlijke organismen, militaria (vooral 1940), *Kommandostab*, *Kommandanturen*, personalia, *Sipo-SD* en *Militärverwaltung* (het eigenlijke Duitse bestuursapparaat). De politieke, levensbeschouwelijke en economische plannen op lange en korte termijn, de uitvoering ervan, de Belgische reacties (zowel van collaboratie-, accommodatie- als verzetszijde) en de eindbalans komen aan bod. Anderzijds kan de studie van het verzet in al zijn vormen alleen maar gebaat zijn bij het doornemen van de Duitse processen die tijdens de bezetting tegen verzetslui werden gevoerd.

Supplementair of soms zelfs in eerste instantie moeten hier wel (en niet alleen bij deze groep) de microfilms geconsulteerd worden die na 1945 in de VS gemaakt werden van alle buitgemaakte Duitse documenten (de bekende *German*

Records microfilmed at Alexandria GRMA) en die, wat België betreft, voor een groot deel door het Centrum werden aangekocht.

- De groepen ***Verzetsbewegingen, Inlichtings- en Actiediensten en Raciale en politieke gevangenschap en deportatie*** hebben betrekking op het verzet en de Duitse repressie tegen dit verzet. De eerste groep bevat kleine en grotere archiefbestanden van het Geheim Leger (GL), het Onafhankelijkheidsfront (OF), de Groep G enz. Dan zijn er de Clandestiene inlichtings- en actiediensten. Het gaat hier voor sommige diensten om de volledige berichten met clandestiene inlichtingen die aan Londen werden doorgespeeld en die een goed beeld geven van de publieke opinie en van de politieke, economische en militaire toestand in het bezette land. Onlosmakelijk verbonden aan de velelei soorten van verzet en aan de Duitse jodenpolitiek was de deportatie. De Belgen in een reeks concentratiekampen, inbegrepen Breendonk, en gevangenen vormen het onderwerp van deze groep.

- Een heel ander onderwerp in de groep ***Ondernemingen en financiële instellingen***. Hierin een aantal bestanden m.b.t. diverse ondernemingen en dossiers specifiek i.v.m. de economische collaboratie.

- De groep ***Documentencollecties*** is een kwantitatief veel grotere groep met bestanden rond een aantal specifieke thema's. Voorbeelden zijn de collectie Eupen-Malmédy, protestantisme in België, Jaar 1940, de enquêtes verplichte tewerkstelling en Kerk,

bevrijding Antwerpen, slag der Ardennen en – belangrijk voor de recente beeldvorming i.v.m. oorlog en bezetting – de VRT en *RTBF*-collecties aangelegd voor de jarenlange uitzendingenreeksen over België tijdens de oorlog.

- De groep *Buitenlandse archiefreeksen* eindelijk bevat de microfilms en fotocopies uit buitenlandse archieven die betrekking hebben op België. Belangrijkste verzameling is ontegensprekelijk de GRMA (zie hoger) (Duits bezettingsbestuur en militaire aspecten). Verder is er een verzameling *Auswärtiges Amt* (Duits-Belgische betrekkingen vóór 1940) en een verzameling *Bundesarchiv Potsdam* (vooral politiek-politionele aspecten maar ook economie, 1936-1944). Angelsaksische archieven zijn vertegenwoordigd met het *Foreign Office* (Brits-Belgische betrekkingen 1939-1947), de *BBC* en de *OSS*-Londen (de voorloper van de *CIA* over België in 1944-1945). Uit het Russische Staatsarchief dan weer honderden dossiers vooral i.v.m. *Waffen-SS*, economische aangelegenheden en Duitse spionage.

De groep Persoonsarchieven

In deze groep wordt het archief bewaard dat ‘personaliteiten’ maar ook doodgewone mensen in hoofde van hun functie of activiteiten vormden. Enkele bekende namen waaraan belangrijke bestanden vastzitten : graaf Capelle, Hendrik De Man, Pierre Daye, Albert De Jonghe, August De Schrijver, Fernand Demany, Emile De Winter, Albert De Vleeschouwer, Jan Grauls, Baron Holvoet, Jef Rens, Baron Richard, Gaston Schuind, Paul Struye, Louis Van Brussel, baron Van Den Bosch en

de provinciegeverneurs. Ook minder bekende namen zijn vertegenwoordigd. Op de zeventig meest volumineuze bestanden van de 500 behandelen er een twintigtal het verzet, vijftien bezet België – diverse instellingen en tien de Belgen te Londen. Telkens een vijftal behandelen de vooroorlog, de collaboratie, het dagelijks leven en de cultuur, de bevrijding en de buitenlandse politiek. Eén of twee de Belgen in Frankrijk, Kongo, de joden en de *displaced persons*. Er moet overigens nog eens benadrukt worden dat niet alleen de oorlogsperiode aan bod komt, maar ook het interbellum en de jaren na 1945.

NB: De bestelnummers van alle vernoemde bestanden worden voorafgegaan door de letters AA. Voor een microfilm wordt het bestelnummer voorafgegaan door ‘mic’.

De groep Dagboeken en Manuscripten

Hier worden dagboeken en egodocumenten gegroepeerd. De meer dan 1.500 nummers betreffen vooral het jaar 1940 (Belgisch leger, achtiendaagse veldtocht, *Centre de Recrutement de l'Armée belge* (CRAB's), vlucht). Tweede zwaartepunt : het verzet. De krijgsgevangenen, de collaboratie, het dagelijks leven, de deportatie en de bevrijding zijn ook ruimschoots vertegenwoordigd. Verder nog verschillende documenten i.v.m. de Belgen te Londen, Kongo, het syndicalisme, politieke partijen en vooroorlog.

NB: De bestelnummers van deze bestanden worden voorafgegaan door de letters AB.

Interviews

Hier weze aan toegevoegd dat de raadpleging van de personalia niet volledig

zou zijn zonder ook te grasduinen in het duizendtal interviews die het SOMA realiseerde met getuigen van de gebeurtenissen.

Dirk Martin

Een primeur : archieven van de *Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg* uit Kiev naar het Centrum

Het is nu algemeen bekend dat het sovjetleger na de bezetting van Duitsland in 1945 – net als de Amerikanen trouwens – tonnen Duitse documenten afkomstig van nazi-instanties in beslag nam en naar de Sovjet-Unie bracht. Deze documenten zouden tijdens de koude oorlog gebruikt worden in campagnes tegen wat genoemd werd het oplevend neofascisme in West-Duitsland. Zij werden en worden grotendeels bewaard in het eertijds geheime Osoby-archief in Moskou.

Mét die Duitse documenten was o.a. ook Belgisch archiefmateriaal – dat in 1940-1944 al in beslag was genomen door de nazi-bezetter van ons land – in de USSR beland.

Na de perestrojka en de val van de Muur hebben een aantal Belgische archiefinstellingen met succes én Belgische documenten – zowel van officiële als van privé-oorsprong – én Duitse documenten in verband met de bezettingsperiode 1940-1944 in België opgespoord.

Voor Moskou beschikt men over een vrij volledig overzicht. Een groot deel van de

Duitse documenten over België uit het Osoby-archief werd trouwens na onze zending naar Moskou van 1994 gefotokopieerd en berust nu hier op het SOMA. Over een teruggave van de *Belgische* documenten heeft Rusland nog steeds niets beslist; het Ministerie van Buitenlandse Zaken volgt deze zaak op de voet.

Dat Belgische materiaal bestaat uit archief maar ook uit bibliotheken en zelfs kunstvoorwerpen, zowel uit staats- als uit privébezit (vakbonden, vrijmetse-laarsloges, joodse bezittingen...).

Veel daarvan is in 1940-1944 uit België weggehaald door de *Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg (ERR)*.

Een belangrijk deel van de interne documenten van de ERR werd in Kiev gemicrofilm

Het is inderdaad zo dat deze bundels nog tijdens de sovjetperiode in het Centrale Staatsarchief van Oekraïne in Kiev belandden. Bij de zoektocht in ex-sovjetarchieven door onszelf en onze collega's, waren het Jacques Lust, toen bij

de divisie Recuperatie Cultuurgoederen van het Ministerie van Economische zaken, en Wouter Steenhaut van het AMSAB die op het *ERR*-archief stuitten. Vermits het om Duitse documenten ging, werd de afspraak gemaakt dat het SOMA zou pogen het kopiëren van een belangrijk deel van dit archief te organiseren.

Nadat in de loop van 1997 rechtstreekse contacten met het Centrale Staatsarchief niets hadden opgeleverd, deden wij een beroep op de medewerking van onze ambassade in Kiev. Na lange onderhandelingen die gevoerd werden via ambassadeur Vaesen, werd er tenslotte een overeenkomst bereikt met mevr. Jakovleva van het Staatsarchief en in mei jl. konden wij de microfilms van documenten die zo lang vergeten waren, voor het eerst doornemen.

Wat wàs eigenlijk de ERR en wat is het belang van de documenten die hier nu raadpleegbaar zijn ?

Reichsleiter Alfred Rosenberg, de huisfilosoof van de nazi's, was reeds voor de oorlog verantwoordelijk voor het nemen van alle maatregelen ter vrijwaring van de nationaal-socialistische *Weltanschauung* in haar strijd voor de nieuwe Duitse *Lebensordnung*.

Het was die opgave die na de *Blitzkrieg* werd uitgebreid tot de bezette gebieden, inclusief België. Het is in dat kader dat de *ERR* tot stand kwam. Inderdaad, op 5 juli 1940 deelde de opperbevelhebber van de *Wehrmacht* aan zijn ondergeschikten in België, Luxemburg, Nederland en Frankrijk mee dat de *ERR* (met de *Gestapo*) verantwoordelijk zou worden

voor het opsporen en in beslag nemen van 1) voor Duitsland waardevol materiaal in openbare bibliotheken en archieven en van 2) anti-nazi-documenten en geschriften bij kerkelijke instanties en in vrijmetselaarsloges.

Voor ons land werd kort daarop een *Hauptarbeitsgruppe Belgien (HAG)* van de *ERR* opgericht die zijn intrek nam in de Kasteleinstraat (*rue du Châtelain*) 32 in Elsene. *Gauhauptstellenleiter* prof. Hans Ebeling werd er de leider van.

In eerste instantie wierp de *HAG Belgien* zich vol enthousiasme op de taak die op 5 juli geofficialiseerd was. Er werd intensief gespeurd naar historische bronnen die van Duitse oorsprong waren en naar nazi-vijandelijke boeken, publicaties, documenten en (kunst)voorwerpen – kortom cultuurgoederen – bij instellingen en personen die terecht of onterecht beschouwd werden als gevaarlijk voor de nazi-ideologie. De historische kritiek gebiedt hier wel te zeggen dat niet zozeer winstbejag het doel was, dan wel het verzamelen van een megacollectie ter bestudering van de ideologische vijanden van het nationaal-socialisme, die na de oorlog zou gecentraliseerd worden in een soort nazi-superuniversiteit (de zgn. *Hohe Schule*).

Wat er ook van zij, zowat alle 'verdachte' adressen in België kregen een bezoek van de *ERR*. Wij beschikken hier nu over de *dagelijkse* berichten over deze actie vanaf augustus 1940 tot januari 1942.

Zowel officiële instellingen, privéverenigingen, handelszaken als personen

werden gecontroleerd. Het ging om loges, synagogen en zionistische verenigingen, om de socialistische partij en gelieerde instellingen, om vakbonden, om de orde van Jezuiten, om musea en conservatoria, om bibliotheken en boekhandels, om naar Frankrijk en Londen gevluchte joodse en linkse politici, wetenschappelijke en culturele personaliteiten, kortom om alle instellingen en personen die de verderfelijke “liberalistisch-universalistische” geest van België vertegenwoordigden en die als politieke vijanden van het *Reich* konden beschouwd worden.

De *ERR*'ers waren formeel heel beleefd: daar waar na aanbellen niet werd opengegaan, kwam men pas later terug. Maar uiteindelijk namen zij natuurlijk mee wat zij wilden. Zo ‘bezocht’ men het Groot-Oosten in Brussel, de loge *La parfaite Intelligence* te Luik, het *Manoir d'Anjou*, kasteel van de Franse troonpretendent in Brussel, de bibliotheek van *Vooruit* in Gent, de firma Pathé, het Koninklijk Muziekconservatorium, de woningen van de ministers Soudan, Gutt, Spaak en Van Zeeland, de PEN-club, de *Agence Dechenne*, de *Union anglo-belge*, de huizen van Theo Fleischman, van het echtpaar Van Buuren en Camille Huysmans, het Ministerie van Koloniën, de Belgische Werkliedenpartij, het liberale tijdschrift *Le Flambeau*, de Gentse *Ecole des Hautes Etudes*, de loge *Les Amis du Commerce* te Antwerpen, de Jezuitenbibliotheek van Enghien. En dit is maar een greep uit de acties.

Zoals gezegd kunnen hierover nu de dagverslagen van de *ERR* geraadpleegd worden. Daaruit blijkt trouwens dat alles toch niet altijd van een leien dakje liep. Er wordt geklaagd over geldgebrek, maar vooral : de medewerking met andere

Duitse diensten liet te wensen over, in het bijzonder met het *Quartieramt* van de *Militärverwaltung* dat de praktische kant van de huiszoekingen moest regelen. Ook beantwoordden de resultaten niet altijd aan de verwachtingen, zeker niet wat kunstvoorwerpen betrof.

In de documenten duiken overigens Belgen op die de *ERR* komen vertellen waar zij nog meer ‘verdachte’ publicaties en stukken konden vinden. De beruchte Brusselse boekhandelaar Bernaerts was daarbij, maar ook de bekende Vlaamse toondichter Emiel Hullebroeck. Andere figuren waren dan weer érg behulpzaam bij de huiszoekingen door de *ERR* in hun instelling, m.n. Ernest Claes in het Parlement en Paul Otlet in het Mundaneum. Het aftransporteren van het materiaal tenslotte gebeurde o.a. door Belgische verhuisfirma's.

Tot daar wat de roofactiviteiten van de *ERR* betreft.

Maar uit de hier beschikbare documenten (niet alleen de verslagen maar ook correspondentie, nota's en teksten) blijkt dat de *Einsatzstab* – en dit werd tot nu toe minder benadrukt – nog heel wat meer pijlen op zijn boog had.

Naargelang hoger genoemde activiteiten in 1941-1942 terugliepen, trad het andere werk van de *ERR* inderdaad meer op de voorgrond. In het hier consulteerbare grote verslag over het jaar 1943 van de nieuwe leider van de *HAG Belgien*, *Stabs-einsatzführer* Hans Muchow wordt alles op een rijtje gezet.

Uiteraard waren de inbeslagnemingen blijven doorgaan (eind 1943 had men

bv. nog meer dan 50.000 boeken in stock), maar de *ideologische bewaking en sturing van het bezette land* werd steeds belangrijker.

Er werden contacten gelegd met politieke en culturele collaboratiemilieus om via hen de invloed van de nazi-*Weltanschauung* te versterken. Uiteraard kwamen *Rex* en *VNV* aan bod, maar de *ERR* scheen een voorkeur te hebben voor de *AGRA* (*Amis du Grand Reich allemand*) enerzijds en *DeVlag* anderzijds.

Uit de documenten blijkt o.m. dat alle scholing onder *DeVlag*-etiket, rechtstreeks door de *ERR* gestuurd werd.

Als ideologische waakhond ventileerde de *HAG Belgien* ook maandelijks haar visie op de toestand in het land. Dit werd spijtig genoeg niet volledig teruggevonden. In elk geval bleken de waarnemers van de *ERR* niet te spreken over het onderlinge gekibbel van de collaboratiebewegingen. Fundamentele bedenkingen had men echter bij het feit dat Berlijn niets besliste over het lot van België en /of Vlaanderen en Wallonië in het toekomstige Europa. Dat liet weliswaar toe het Belgische bedrijfsleven verder in de Duitse oorlogseconomie in te schakelen, maar ontmoedigde de 'vernieuwingsbewegingen', aldus de *ERR*.

Een tweede steeds belangrijker wordende activiteit vormde het *bestuderen en voor propagandistische doelen gebruiken van de in beslag genomen documenten*, zowel naar het bezette land toe als naar de Duitse diensten en eenheden in België. Zo werden vooroorlogse niet-Duitse maar antisemitische en anticommunistische publicaties geëvalueerd, bewerkt en aan de pers doorgespeeld. Enkele van deze

grondige studies zijn hier in extenso te raadplegen.

Verder werden persklare artikels verspreid, allerhande materiaal gedrukt en verspreid onder het etiket van *DeVlag* en de uitgeverij *La Roue Solaire*, werden voordrachten en tentoonstellingen (o.a. de fameuze expositie over *Deutsche Grösse*) georganiseerd en werden zgn. *Wehrmacht*-cursussen gegeven. Thema's : de filosofische grondslagen van het nationaal-socialisme, de 'Rijksidee', het rassenvraagstuk.

Het vijftiental medewerkers van de *HAG Belgien* (waarvan een vijftal Belgen) hadden dus blijkbaar geen gebrek aan werk. Bij het studiewerk werden trouwens ook enkele Duitse en Belgische studenten betrokken.

Kortom, de nieuwe microfilms geven (met uitzondering van het jaar 1942) niet alleen een bijzonder interessant beeld van de roofoctiviteiten van de *ERR*, maar ook van de specifieke rol van de *Einsatzstab* in de ideologische en propagandistische beïnvloeding van een bezet land.

Beide aspecten kaderden in de geestelijke strijd tegen de 'Westerse' ideologie. Een studie ervan kan dus bijdragen tot een grondige inhoudelijke situering van de acties van de *ERR* in België binnen de ideologische premissen van de nazi-cultuurpolitiek in West-Europa.

Ondanks het feit dat qua confiscatie van kunstvoorwerpen, goud, diamanten en waardepapieren vooral naar het zgn. *Devisenschutzkommando* en de *Brüsseler Treuhandgesellschaft* moet verwezen worden, blijven de hier aanwezige documenten van de *ERR* anderzijds een unieke

bron om na te trekken waar geschreven en gedrukt materiaal werd in beslag genomen. Er moet wel op gewezen worden dat de eigenlijke werkdocumenten (lijsten, confiscatieverslagen...) nog in Kiev berusten. Hoe dan ook kunnen de documenten in het SOMA bijzonder nuttig zijn voor de sporenzoekers naar de geplunderde bezittingen van de joodse gemeenschap.

Wij dachten dat het dus de moeite waard was deze documenten ondanks het soms disparate karakter ervan aan de vergetelheid te ontrukken. Zij werpen inderdaad een nieuw licht op een aantal minder bekende aspecten van een bezettingsregime dat Vlaanderen en Wallonië in een autoritair, onverdraagzaam en racistisch keurslijf wilde dwingen.

Dirk Martin

Project “*Teaching young people about the second world war*”

Vorig jaar werkte het SOMA – met andere instellingen – mee aan een oriënterend onderzoek naar jeugdvoorlichting over de Tweede Wereldoorlog en de relatie tot het heden in Nederland, België, Denemarken, Duitsland en Frankrijk.

De oriëntatie werd uitgevoerd door drs. Linda Horn, Projectresearch in opdracht van het Nederlandse Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS). Als experts werden o.a. Louis Vos en Philippe Raxhon van ons wetenschappelijk Comité gevraagd.

Het eindverslag is nu verschenen. Uit de oriëntatie bleek dat de grote historische verschillen tussen de deelnemende landen geen beletsel zijn om tot uitwisseling te komen van belangrijke thema's op het terrein van jeugdvoorlichting over de Tweede Wereldoorlog en de relatie tot op heden. De respondenten gaven bijna unaniem aan meer behoefte te hebben aan het ontwikkelen van onderlinge contacten en internationale samenwerking. Het Ministerie van VWS beraadt zich over de wijze hoe een dialoog over de landsgrenzen heen kan worden ondersteund.

Wie dit interessante verslag wil lezen, kan contact opnemen met het Ministerie op 0031(0)703407890.

Dirk Martin

Beeld- en geluidsarchief

Fototheek

Door onvoorziene moeilijkheden met de firma waarmee wij scheep waren gegaan, liep het programma voor het scannen van al het fotomateriaal in 1999 een serieuze vertraging op. Wij veranderden het geweer van schouder en zochten een ander gespecialiseerd bedrijf dat thans de laatste technische testen uitvoert. Het ziet er dan ook naar uit dat het scannen binnenkort kan begonnen worden.

Onze oproep in het vorige nummer om foto's over de Belgen in de **Koreaanse oorlog** te schenken of in bruikleen te geven kende een groot succes. Tot nu toe ontvingen wij ongeveer 600 foto's, waaronder vele in kleur. Met wat wij nu al bezitten kunnen wij het leven van

een Belgische Koreavrijwilliger vanaf zijn vertrek tot aan zijn terugkeer uitstekend illustreren. Wij bedanken vooral de oudgedienden **Marcel De Meester, Jan Dillen, R. Vincke** en **Georges Schuermans** voor het ter beschikking stellen van hun persoonlijke collecties en voor hun onverdroten prospectieijver.

Vermeldenswaard is eveneens het fotoalbum dat wij uit Frankrijk in bruikleen kregen met unieke beelden over het verblijf in juni 1940 van Belgische ministers en andere politici in het Franse plaatsje **Sauveterre de Guyenne**, waar ze tevergeefs op een toelating om naar België terug te keren wachtten.

Affiches

Dankzij de financiële tussenkomst van de Nationale Loterij, die wij hiervoor oprecht bedanken, zullen wij binnen enkele maanden kunnen overgaan tot een afdoende bescherming van onze

1.100 affiches door ze op zuurvrij linnen te laten lijmen. Hierdoor zullen we die waardevolle stukken opnieuw kunnen gebruiken voor o.m. tentoonstellingen.

Videotheek

Van het VRT-archief ontvingen we een veertigtal videobanden uit de nalatenschap van **Maurice De Wilde**.

Een gedetailleerd overzicht van die video-opnames zal in het volgend nummer van '30-'50 verschijnen.

Audiotheek

De *RTBF-Mons* schonk de DAT-bandjes van alle radiouitzendingen in de programmareeks *Jours de Guerre*. Dit uitzonderlijk materiaal werd voor ons naar gewone cassettes overgeschreven door onze correspondent **Jocelyn Grégoire**, die we hiervoor hartelijk bedanken.

Van het VRT-archief kregen we, eveneens uit de nalatenschap van **Maurice De Wilde**, 71 klankbanden met door hem gerealiseerde interviews. Een gedetailleerde lijst zal in het volgend nummer van '30-'50 gepubliceerd worden.

Tentoonstellingen

De reizende tentoonstelling "*Vrouwen en Oorlog*" die eerder traag op gang kwam is nu werkelijk op kruissnelheid gekomen. Vooral de mond-tot-mondreclame zorgde ervoor dat ze al tot eind mei 2000 is gereserveerd. Het startschot werd in 1999 gegeven in Hannut waar ze de hele maand januari werd opgesteld. Volgden dan Roubaix (5 tot 10.III), Antwerpen (30.VIII tot 28.IX), Waterloo (18.X tot 2.XI), Wevelgem (3 tot 30.XI) en Tielt (5 tot 15.XII). Overal lokte de tentoonstelling heel wat belangstellenden. Als voorbeeld plukken we uit het verslag over het verloop van de expositie te Antwerpen volgende passage : "De Dienst Gelijke Kansen van het provinciebestuur richtte zich met dit initiatief naar het eigen personeel, naar de gemeentebesturen, naar de leerlingen van het vijfde en zesde middelbaar en naar alle geïnteresseerden. De interactieve en geleide bezoeken, evenals de leerpakketten voor de scholen waren

een echte voltreffer. ... Twee succesvolle openingen en 1.261 enthousiaste bezoekers van de tentoonstelling leerden dat de de Dienst Gelijke Kansen met dit initiatief op de juiste golfengete zit".

Naast deze reeks tentoonstellingen leenden we ook 29 affiches van Wilchar uit voor een retrospectieve (van 29.III tot 26.IV) over die bekende graficus in het Stadhuis van Sint-Gillis (Brussel).

Tenslotte leverden we panelen over het dagelijks leven in België tijdens de bezetting voor een tentoonstelling die door het Mechelse 8-meicomité in het Cultureel Centrum in Hombeek n.a.v. de 55ste verjaardag van de Bevrijding werd georganiseerd (3 tot 19.IX; 1747 bezoekers) en aan de *Service Culture-Theâtre* van Binche voor een groots opgevatte manifestatie die onder de benaming *Devoir de Mémoire* in het Henegouwse stadje werd gehouden.

Frans Selleslagh

Bibliotheek

De snelle aangroei van de bibliotheek

De bibliothecaris van een onderzoeks- en documentatiecentrum als het onze wordt vaak geconfronteerd met aangename verrassingen, voor zover die instelling over een degelijke wetenschappelijke omkadering beschikt. Regelmatig nemen particulieren immers contact met ons op om boeken over de twintigste-eeuwse wereldconflicten aan ons te schenken, hetzij werken afkomstig van overleden ouders, hetzij boeken uit hun persoonlijke collectie waarvan ze zich om diverse redenen wensen te ontdoen. Meestal wil men met deze geste iets bijdragen aan de gemeenschap of de herinnering aan een intellectueel bestaan levendig houden.

We hebben zo op korte tijd drie belangrijke boekenverzamelingen verworven. Elke collectie werd ons spontaan aangeboden door familieleden van “aandachtige getuigen” van de periode 1940-1945.

De eerste verzameling werd aangelegd door Roger Baufays. Ze betreft vooral het Duitsland van de jaren 1933 tot 1945 en draagt bij tot een betere kennis van de nazi-beeldpropagandatechnieken. Het tweede “lot”, afkomstig van over het Kanaal, bestaat uit enkele honderden zowel Engels- als Nederlandstalige titels over de militaire geschiedenis in het algemeen en meer specifiek over de Slag om de Stille Oceaan. In dit geval wensten de genereuze schenkers

anoniem te blijven. Zij oordeelden dat ze met deze gift immers enkel tegemoet kwamen aan de laatste wil van hun oom. Tot slot hebben we ook het geluk gehad het grootste deel van de bibliotheek van wijlen BRT-producer Maurice De Wilde te mogen ontvangen. De Wilde was vooral gekend als maker van de reeks uitzendingen over de “Nieuwe Orde” in de jaren '70 en '80. De honderden boeken weerspiegelen de belangstelling van deze grote verslaggever voor de socialistische beweging in België, de collaboratie en de Vlaamse Beweging. Andere giften, minder spectaculair wat het aantal volumes aangaat, waren eveneens welkom in die mate dat ze toelieten de kennis van voor het Centrum nieuwe onderzoeksdomeinen te verfijnen. Dit alles wat het luik “boeken” betreft. Om volledig te zijn moet ook de belangrijke inbreng van tijdschriften en periodieken door Benoît Verhaegen en Jacques Lory vermeld worden. Onze erkentelijkheid geldt al wie zijn steentje tot de aangroei van onze bibliotheek heeft bijgedragen. Deze culturele goederen, of ze nu persoonlijke eigendom waren of tot het bezit van overleden naasten behoorden, zijn zeker op hun plaats in onze instelling waar ze, vrijwaard van verdere versnippering, de onderzoekers tot nut zullen blijven.

We willen eveneens van de gelegenheid gebruik maken om mensen die dit lezen

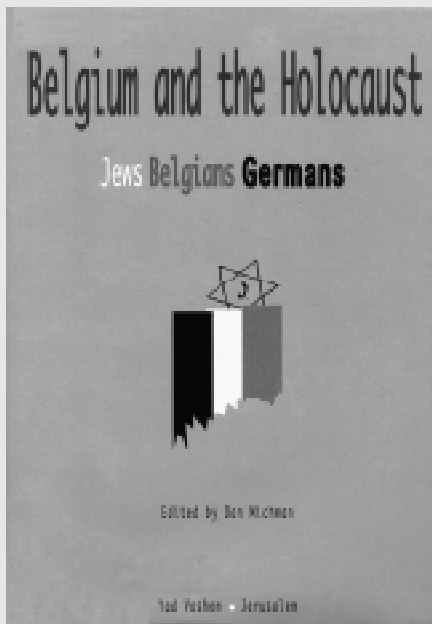
verder tot gelijkaardige initiatieven aan te zetten. Het opzet van het Centrum is immers aanzienlijk verruimd. Het houdt zich voortaan bezig met alle conflicten van deze eeuw die ons land op de één of andere wijze raakten. Ondanks onze aangehouden inspanningen blijven er “blinde vlekken” in onze bibliotheek bestaan voor wat de Eerste Wereldoorlog en de jaren '20 betreft.

Indien u van plan bent om werken over de geschiedenis van de XXste eeuw in België en in onze buurlanden – zowel politieke, militaire, sociale als economische geschiedenis – van de hand te doen, aarzel dan niet om contact met ons op te nemen. Wellicht kunnen wij, en meteen ook de bezoekers van onze leeszaal, er iets mee aanvangen. Dank bij voorbaat.

Alain Colignon

Dan MICHMAN (red.), *Belgium and the Holocaust - Jews, Belgians, Germans*, Jerusalem/Yad Vashem, 1998, 593 p.

In mei 1989 had aan de Universiteit van Bar-Ilan te Ramat-Gan (Israël) een colloquium plaats met als thema “De Holocaust in België”. Initiatiefnemer was Professor Dan Michman. De concrete uitwerking was een gezamenlijk project van de Universiteit van Bar-Ilan en het Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog.

In 1994 publiceerde het Centrum een selectie van originele (soms herwerkte) bijdragen van het colloquium onder de titel “*Les Juifs de Belgique. De l’immigration au génocide, 1925-1945*”.

Belgium and the Holocaust - Jews, Belgians, Germans is een 593 pagina’s tellend boekdeel dat in 1998 door Dan Michman werd gepubliceerd en ditmaal integraal de geactualiseerde teksten van het colloquium van 1989 herneem

De Wereldtentoonstelling van 1958

“Balans van een wereld voor een betere wereld ?”

De Wereldtentoonstelling van 1958 is als emblematisch evenement van België in de vijftiger jaren een ideaal uitgangspunt voor de studie van deze periode. In het licht van zijn nieuwe doelstellingen lanceerde het Centrum in februari 1999 een onderzoeksproject over het onderwerp.

Er zijn inderdaad twee belangrijke redenen die deze gebeurtenis belangrijk maken. Meer nog dan punctueel en anecdotisch zijn wereldtentoonstellingen gigantische inspanningen waarvan de resultaten zich niet uitsluitend op het architecturaal of feestniveau situeren. Achter de didactische inspanning van elk land om zich te profileren gaan talrijke boodschappen en vertogen schuil. Hierdoor kan men zich een beeld vormen van de verschillende doelstellingen van de organisatoren van deze

megalomane manifestaties waarvan de pijlers de natie en de vooruitgang zijn. Wat België in het bijzonder betreft kan men stellen dat de wereldtentoonstelling van 1958 een stempel gedrukt heeft op het collectief geheugen. Bewijs zijn de talloze herdenkingen die sinds haar sluiting tot vandaag plaatsvonden. Haar buitengewoon succes en de veranderingen die erop volgden verklaren de emotie waarmee naar deze gebeurtenis teruggekeken wordt.

Precies deze tweevoudige vaststelling lag aan de basis van de keuze van de drie belangrijkste onderzoekspistes : de organisatoren, hun profiel, hun visie, hun doelstellingen; de boodschap(en) die de Tentoonstelling in het licht van de tijdsgeest brengt; het “verloren paradijs” of de voorstellingen en de rol van het geheugen.

Wolfgang Bregentzer

Onderzoeksproject Dannes-Camiers

De kinderen en kleinkinderen van Luikse weggevoerden naar werkkampen in Noord-Frankrijk (organisatie Todt) hebben recent een vzw opgericht. Doel van dit initiatief is het terugvinden, verzamelen en verspreiden van informatie en documentatie m.b.t. de wegvoering van Belgische joden en van de documentatie m.b.t. de ongeveer 140 weggevoerden van Luik en Seraing afkomstig van de verschillende gemeentebesturen.

Hiermee wil men aan allen die voor het merendeel bij de “*Endlösung*” verdwenen een plaats in de geschiedenis geven.

Het resultaat van dit onderzoek kan men bekijken op
<http://www.dannes-camiers.org>.

Van de crisis tot de oorlog

Het engagement van de Belgische adel van 1918 tot 1950

Dit onderzoeksproject spitst zich toe op twee maatschappelijke realiteiten : de adel, beschouwd als sociaal gedetermineerde groep, en het engagement, met name de daad of de houding waardoor iemand, die bewust wordt van zijn aanwezigheid in de samenleving, stopt met louter toe te kijken en zich ten dienste stelt van een zaak. Het onderzoeksobject is het engagement van de leden van de adel in het politieke leven tijdens het interbellum en nadien tijdens de

Duitse bezetting. Deze inzet wordt in een globale historische context bestudeerd : de gevolgen van de Eerste Wereldoorlog, de crisis (moreel, politiek, economisch) tijdens het interbellum, de rol van edelen in het lokale politieke en sociale leven, de oprichting van de vereniging van de adel, de aantrekkingskracht van diverse bewegingen op een deel van de adel, het patriotisme, de oorlog (verzet en collaboratie), de koningskwesie en de naoorlogse periode.

Marie-Pierre Verhaegen

In 1996 publiceerde het Studie- en Documentatiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in samenwerking met Uitgeverij Buch een fotoboek getiteld *Avenue Louise 347. Dans les caves de la Gestapo.*

In april 1999 ontving het SOMA een brief van een zekere **Mary S. Barraco** uit Virginia Beach. Hierna volgt een (vertaalde) passage uit haar brief :

"... Ik ben Amerikaanse maar heb 16 jaar in Ronse gewoond. Ik ben aangehouden door de nazi's (als politiek gevangene). Ik ben gearresteerd te Dourges (Frankrijk) samen met mijn verloofde Arthur Libre van Leuze die op 21 oktober 1943 geëxecuteerd werd. We waren beiden zeer actief in het verzet in België en Frankrijk. We zijn overgebracht naar de gevangenis van Arras en vandaar naar Bergen. Op 26 juli 1943 werd ik in gezelschap van twee Belgische Gestapo's per trein naar Brussel gebracht waar we vanuit het station per tram naar de Louisalaan gingen. Ik herinner mij zeer goed het gebouw aan de Louisalaan 347 en de ondervragingslokalen, ik voel nog de slagen en de ijskoude kelder en kan nog het bloed ruiken op de bakstenen muren. Ik hoor nog altijd de kreten van de gemartelden. Met een haarspeldje heb ik twee woorden op de muur gekrast : 'Adieu Maman' (Vaarwel Mama!). De behandelingen waren onmenselijk, vernederend en zeer beangstigend voor een negentienjarige. Ik heb wanhopige pogingen gedaan om deze episode uit mijn geheugen te wissen. Ik voel me nu echter verplicht u te schrijven en te vertellen over de helse ervaring van het leven van een gevangene in het gebouw van de Louisalaan 347 en die ik nooit zal kunnen vergeten. Ik werd overgebracht voor enkele dagen naar Breendonk en dan naar de Nieuwe Wandeling te Gent. Ik werd vrijgelaten op 25 December 1943. (...) Uw boek Louisalaan 347 werd mij door mijn neef geschonken... (...). Ik stuur u deze informatie opdat u mijn naam zou kunnen toevoegen bij de namen van hen die de verschrikkingen van de Louisalaan nr. 347 hebben ondergaan. Mijn meisjesnaam is MARY SIGILLO. Mogen wij nooit vergeten, ...".

Mevrouw Barraco bezorgde ons overigens een archiefdossier met betrekking tot haar verzetsverleden en haar gevangenschap.

Nieuws van de Commissie Joodse Bezittingen

Rudi Van Doorslaer, werkleider bij het SOMA, werd benoemd tot onderzoeksdirecteur van deze Commissie (zie het interview in nr. 31 van *30-50*, p. 18-21).

De Commissie overhandigde een tweede rapport aan de regering. Er werd een databank aangelegd waarin 66.000 personen zijn opgenomen. De gegevens zijn gebaseerd op de steekkaarten die tijdens de bezetting door de Duitse politie werden opge-

steld. De archieven van de Generale Bank en van de BBL werden al onderzocht. De Commissie zal zich nu bezighouden met de archieven van de Postcheque en van de ASLK. Het is eveneens de bedoeling aandacht te besteden aan de verzekeringsmaatschappijen. Het rapport beklemtoont dat de onderzoekers vanwege de financiële instellingen spontane en constructieve medewerking kregen (uit *De Financieel Economische Tijd*, 14.XII.1999.)

De plundering van de joodse diamantairs, 1940 – 1944

In oktober 1997 vroeg de pas opgerichte “Studiecommissie voor joodse goederen achtergelaten of geplunderd tijdens de Tweede Wereldoorlog” aan het SOMA een deskundig onderzoek over dat onderwerp.

Eric Laureys (een aan het SOMA verbonden historicus) werd aangeworven om deze veelvuldige taak op zich te nemen. In een eerste fase moesten de betrokken archieven opgezocht en geëvalueerd worden. Bestaande teksten over de plundering van de joden werden aan een grondige historische kritiek onderworpen en een werkmethode voor de toekomst uitgestippeld.

Vervolgens spitte Eric Laureys zijn onderzoek toe op de plundering van de joden binnen de Belgische diamantsector, een industrietak die, zo leek het, een bij-

zonder lot was toebedeeld. Op de vooravond van de Tweede Wereldoorlog was het Belgische diamantcentrum te Antwerpen namelijk uitgegroeid tot het belangrijkste ter wereld, wat in grote mate te danken was aan joodse immigranten die de wereldhandel in diamanten beheersten. In oorlogstijd nam het belang van de industriële en de geslepen diamanten nog toe, resp. als productiefactor voor de wapenindustrie en als internationaal ruilmiddel voor de aanschaf van grondstoffen voor diezelfde wapenindustrie.

Na de controle over de Belgische diamantnijverheid te hebben verworven, werd de Duitse bezetter geconfronteerd met een pijnlijk dilemma. Plannen om de joodse invloed uit die Belgische industriële sector te weren, strookten niet met de vooropge-

stelde economische prioriteiten. De joodse invloed op deze sector was zodanig dat hij zonder de joden niet langer leefbaar zou zijn en de voordelen die Duitsland er hoopte uit te halen zouden uitblijven. Om deze redenen viel de joodse diamantairs een bijzonder regime te beurt. Uitsluitingsmaatregelen en deportatie werden in de diamantnijverheid uitgesteld. De al of niet naar het buitenland gevluchte joodse diamantairs werden heel vriendelijk verzocht hun activiteiten in Antwerpen te hervatten en vooral hun voorraden kenbaar te maken. Daarna pas werden hun ondernemingen geliquideerd, hun goederen in beslag genomen en de eigenaars gedeporteerd.

Opvallend was echter dat de diamanten niet zonder meer werden geconfisqueerd. Ze werden tegen sterk verminderde prijzen door de Duitsers 'gekocht' en de opbrengst van die 'verkoop', kwam, na de Bevrijding, in Belgische handen. Ook werden na de oorlog in Duitsland enkele partijen diamanten door de geallieerden teruggevonden. De joodse diamantairs die de oorlog overleefden werden daarom beter schadeloosgesteld dan lotgenoten uit andere bedrijfstakken.

Deze bevindingen zullen uitvoeriger aan bod komen in een artikel voorzien voor een van de eerstvolgende *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*.

Wilfried VAN GOETHEM,
"Adrien de Clippele, jonge CRAB",
Cruzy (Frankrijk), zomer 1940.

Seminaries

September - december 1999

De reeks seminaries werd geopend op 22 september door **Guus Meershoek**, onderzoeker aan de Universiteit Twente, Nederland. Politoloog van opleiding promoveerde hij tot doctor in de Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam met een proefschrift over de Amsterdamse politie en de jodenvervolgung¹. Dat was ook het onderwerp van zijn Seminarie. Het Amsterdamse gemeentelijke politiekorps had een actief aandeel in de voorbereiding en de wegvoering van de Joden en de jacht op verzetslui. Deze houding werd door G. Meershoek niet alleen verklaard door de benoemingspolitiek aan de top van het korps. Er werd een nieuwe hoofdcommissaris aangesteld die zich snel populair wist te maken bij de Duitsers en zelf aandrong op de inzet van de Amsterdamse politie bij de jodenvervolgung. G. Meershoek legde daarenboven sterk de nadruk op de betekenis van de veranderende visie op het politiewerk en de organisatorische wijzigingen die in de loop van de jaren dertig hun intrede deden. Na het Jordaanoproer (1934) werden de politiemethodes gemoderniseerd en veranderde de verhouding politie-bevolking. Het optreden van de politie werd meer en meer gecentraliseerd. De autonomie van de gewone agenten op straat werd sterk ingeperkt en scherper gecontroleerd. Deze reorganisatie maakte dat de inzet van de politie in de wegvoering van Joodse medeburgers en jacht op verzetslui tijdens de oorlog gemakkelijker aanvaard werd en was er de oorzaak van

dat slechts weinigen dit aanvoelden als een breuk met het traditionele politiewerk. Bovendien groeide na het Jordaanoproer de gewoonte om het werk van de politie minder en minder aan het toezicht van de gemeenteraad te onderwerpen. Dit zorgde ervoor dat de door de Duitsers gewenste centralisering van het toezicht op de politie makkelijker kon worden gerealiseerd, wat op zijn beurt de inschakeling van de politie in de Duitse vervolgingspolitiek van de Joden bevorderde.

Op 20 oktober presenteerden **Laurence van Ypersele** en **Axel Tixhon**, beiden verbonden aan de *UCL*, de resultaten van een seminarie-oefening van licentiestudenten over de monumenten voor de slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog in Wallonië. Dit onderzoek was erop gericht na te gaan op welke manier de Eerste Wereldoorlog politiek en cultureel werd gerepresenteerd in de verschillende monumenten die na de oorlog, vaak op initiatief van het gemeentebestuur werden opgericht in steden en gemeenten. In Wallonië bleek dit een wijd verspreid fenomeen te zijn. Deze monumenten waren bedoeld om aan de oorlog een betekenis te geven en die door te geven aan de volgende generaties. De oorlog werd daarbij ingeschreven in een ruimer toekomstperspectief. Hoewel specifieke accenten werden gelegd kon toch een min of meer gemeenschappelijke noemer worden ontwaard in de manier waarop een betekenis van de oorlog werd gecon-

¹ G. MEERSHOEK, *Dienaren van het gezag. De Amsterdamse politie tijdens de bezetting*. Amsterdam, Van Gennep, 1999.

strueerd. Zowel het offer van de soldaat als dat van de burgerbevolking werden geëvoceerd. Wat daarbij opvalt is het serene karakter dat aan het oorlogsleed werd toegedicht. Soldaten en burgers sterven, zo suggereren deze monumenten, op een waardige en onthechte wijze. Er is geen sprake van doodsangst. Uitzondering zijn de slachtoffers van de door de Duitsers aangerichte slachtingen van augustus 1914. Deze martelaren schijnen erg te lijden en om vergelding te roepen. De helden, zoals ze worden uitgebeeld op de monumenten sterven nooit alleen. Ze worden steeds bijgestaan door een soldaat of, op een meer verheven niveau, door het Vaderland. Dood en geweld, eigen aan de oorlog, worden genegeerd of verbloemd. De helden stierven niet voor niets, zo luidt de boodschap, maar hun offer wordt gezien als de bouwsteen van een betere toekomst voor het Vaderland die zich na de oorlog zal voltrekken.

Op 24 november was **Pascal Deloge** doctor in de Geschiedenis van de *UCL* en correspondent van het SOMA onze gast. Hij sprak over de Belgisch-Britse samenwerking op militair vlak na de Tweede Wereldoorlog. Uitgangspunt van de analyse waren de akkoorden Eden-Spaak uit november 44. Door de Belgische actoren F. Van Langenhove en P.H. Spaak werden ze voorgesteld als een alliantie tussen twee gelijke partijen. P. Deloge toonde aan dat het ging om een onderschikking van België aan een grootmacht. België vroeg en kreeg militaire hulp en bijstand in ruil voor het vervullen van taken van ondergeschikt militair belang. De oorsprong van de akkoorden ging terug tot de Tweede Wereldoorlog. De Belgische regering in Londen had haar lot verbonden aan dat van de Britten. Bovendien was Groot-Brittannië

geografisch nabij en werd gevreesd voor een isolationistische houding van de *USA* na de oorlog. Waar het Belgische belang vrij voor de hand lag (know-how en materiaal om het leger te reconstrueren) was dat niet het geval voor de Britten. In hun ogen was de militaire bijdrage die België kon leveren beperkt. Groot-Brittannië bleek uiteindelijk toch bereid om met België een overeenkomst aan te gaan omdat dat paste in de ambitie om een grootmacht te blijven. Daarom hadden de Britten nood aan militaire mankracht, o.m. om Duitsland te bezetten. Het akkoord droeg in hun ogen ook bij tot de uitbouw van een regionale invloedssfeer. Bovendien waren de relaties met België ook van belang op het nucleaire terrein. België verwachtte Britse steun op militair vlak, maar hoopte op termijn ook de politieke samenwerking met Groot-Brittannië verder gestalte te geven. In realiteit was er evenwel altijd sprake van een ondergeschikte positie van België ten aanzien van Groot-Brittannië en werd de hulp aan België gekaderd in de Britse prioriteiten. De Britten hielden het initiatief in handen en gaven België geen autonomie. In de late jaren veertig kwam in die toestand verandering. België zocht meer aansluiting bij de *USA* en op militair vlak kwam er ruimte voor een meer autonome opstelling. Dat hield mede verband met de verslechterde economische toestand in Groot-Brittannië dat daardoor moeilijker in staat was engagementen na te komen op het vlak van leveringen van materiaal dat aan de moderne eisen voldeed.

Op 15 december reconstrueerde **Willem Erauw**, musicus en historicus (Universiteit Gent) het politieke gebruik van de ‘Beethoven-mythe’. Beethovens muzikale erfenis bleek aanknopingspunten te bieden voor de legitimering van verschillende

politieke regimes. De Beethovenmythe heeft in de loop der jaren verschillende verschijningsvormen gehad. Beethoven kon worden voorgesteld als een spiritueel leider, een onbedorven natuurmens, iemand wiens leven en werk een eenheid vormden en een voorloper van een revolutionaire beweging. In de biografie van Beethoven waren elementen aanwezig van elk van die aspecten, die konden worden uitvergroet en ingepast in het ideologisch legitimeringsproces van het politieke regime in kwestie. De DDR legde bijvoorbeeld de nadruk op het revolutionaire, terwijl in nazi-Duitsland meer het accent lag op Beethovens muziek als voltrekking van de Duitse geest en wereldheerschappij die door het Derde Rijk in de praktijk zou worden gebracht. Bij die mythologisering moesten tegenstrijdige elementen uit

Beethovens leven en werk worden geïntegreerd. In nazi-Duitsland waren dat de ‘niet-arische’ afkomst en het ‘niet-arische’ uiterlijk van Beethoven. Het bestaan van dergelijke tegenstrijdigheden belette evenwel niet het politieke gebruik van de Beethovenmythe. Het ging daarbij immers niet om een reconstructie van een boven elke twijfel verheven ‘eeuwige’ waarheid, maar om de representatie van een bepaalde visie op Beethovens leven en werk, die verankerd werd in de specificiteit van elk regime dat er zich van bediende. Een analyse in termen van waar/niet waar of ‘ontmythologisering’, is daarbij weinig adequaat. Zaak is de vermenging van werkelijkheid en fictie te ontrafelen in het kader van de ideologische boodschap die het regime wil doorgeven.

Dirk Luyten

*Roger DEMAREE,
“Locomotief van het type 610 in het station van Adinkerke”.*

Hulde aan professor Jacques Lory

Op 7 mei 1999 vond aan de *Facultés universitaires Saint-Louis* te Brussel een vrij bijzondere studiedag plaats. De dag was ingericht als een hommage aan professor **Jacques Lory** die in 1999 zijn academische loopbaan heeft beëindigd. Hij was gedurende vele jaren professor aan de *Facultés universitaires Saint-Louis* en aan de *Université catholique de Louvain*. De door leden en oud-leden van beide instellingen samen georganiseerde studiedag wenste vooral nadruk te leggen op nieuwe, door professor Lory aangeboorde, onderzoeksterreinen binnen de hedendaagse geschiedenis en op de laatste ontwikkelingen binnen een domein dat hem nauw aan het hart ligt, namelijk de geschiedenis van het onderwijs in de XIXe en XXste eeuw.

Hoewel professor Lory zich aanvankelijk richtte op de analyse van het binnenlandse politieke leven in België in de XIXe eeuw – zijn doctoraat handelde over *Libéralisme et instruction primaire. 1842-1879. Introduction à l'étude de la lutte scolaire en Belgique* – heeft hij zijn onderzoeksterrein geleidelijk uitgebreid tot de XXste eeuw. Sinds 1972 is hij lid van het Wetenschappelijk Comité van het SOMA. In die hoedanigheid heeft hij, hetzij in het kader van een licentieseminarie, hetzij voor een verhandeling of een doctoraat, talrijke studenten de weg naar het centrum getoond. Zij hebben in een niet geringe mate bijgedragen tot een betere kennis van de Tweede Wereldoorlog.

De dag zelf haalde een hoog wetenschappelijk niveau. Wat ons vooral is bijgebleven, zijn de vijf bijdragen rond de geschiedenis van het onderwijs. Vanuit ons standpunt als historicus van de XXste eeuw, kan men het echter wel betreuren dat de periode na 1914 amper aan bod is gekomen. Buiten een betrekkelijk indirecte benadering door **Marc Depaepe** in zijn uiteenzetting over de geschiedenis en de historiografie van Belgische kleuterscholen, kwam deze periode enkel ter sprake in de, overigens zeer interessante, tekst van **Jeffrey Tyssens** over de strijd en accommodatie van scholen in Frankrijk en België gedurende de jaren '50. Wellicht wordt hiermee de stand van zaken binnen dit onderzoeksdomein aangegeven.

Het eerste deel van de voormiddag kwamen drie sprekers aan bod die, elk op hun eigen manier en binnen hun eigen onderzoeksterrein, een steentje hebben bijgedragen tot de uitbouw van hun specifiek onderzoeksgebied. Als eerste schetste **Laurence Van Ypersele**, met de haar gekende geestdrift, een genuanceerd beeld van de katholieke verbeeldingswereld tussen 1884 en 1914. Dit op basis van een bron die zij tot in de puntjes beheerst, namelijk de politieke karikatuur. Daarna heeft ondergetekende op zijn beurt getracht om doorheen het verzetsdiscours van de Tweede Wereldoorlog het gewicht van de erfenis van '14-'18 af te bakenen. Tenslotte heeft **Jean-Louis Jadoulle** de

periode tussen het einde van de XIXste eeuw en het Tweede Vaticaans Concilie bestudeerd op zoek naar een “katholiek progressisme” in België. De rijkdom en de relevantie van zijn probleemstelling doen ons met ongeduld uitkijken naar de publicatie van zijn op 8 oktober 1999 verdedigde doctoraat betreffende een analyse van de vier intellectuele ‘progressieve’ katholieke milieus in België tussen 1944 en 1958.

Nadien heeft professor **René Rémond**, goed bevriend met de jubilaris, het debat gekruid met een vurige uiteenzetting over

de nieuwe perspectieven binnen de politieke geschiedenis in Frankrijk en Europa. Tot slot, als afsluiter, brachten professor **Jean Pirotte** van de *UCL* en **Jean Heiderscheid** van de *Facultés Saint-Louis* nog een zeer verdiende hulde aan een man wiens enige gebrek zonder twijfel zijn te grote bescheidenheid is.

De acta van deze verrijkende dag zullen in het eerste semester van 2000 in een speciaal nummer van de *Cahiers du Centre de Recherche en Histoire du Droit et des Institutions des Facultés Saint-Louis* verschijnen.

Fabrice Maerten

Georges CARAËL,
Een transport gevangenen, Heinzl-commando, Sachsenhausen, XII.1944.

Links katholicisme in West-Europa in de jaren '40 tot '50

Werkvergadering

Op 28 en 29 mei jl. brachten de verantwoordelijken van het KADOC (het Katholiek Documentatiecentrum van de KULeuven) een groep specialisten van de hedendaagse katholieke wereld bijeen te Leuven. Het opzet van de bijeenkomst was het uitwisselen van gedachten over een thema dat nog maar relatief weinig door historici bestudeerd is, namelijk de betekenis en de weerslag van experimenten die onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog door een aantal progressieve christenen ondernomen werden.

De diverse uiteenzettingen behandelden voornamelijk de toestand in België, Frankrijk en Italië. Zij onderstreepten in welke mate de vaak tot kleine groepen van intellectuelen beperkte experimenten van land tot land verschilden. De tussenkomsten en daaropvolgende leerrijke discussies toonden eveneens aan hoe moeilijk het fenomeen te omschrijven is. Naast di-

verse regionale varianten, zijn er ook verschillen binnen eenzelfde streek en in de tijd. De vragen naar de betekenis en het belang van deze stroming, kern van het hele debat, hebben zeker geleid tot een dieper nadenken over de evolutie van het katholicisme en de katholieken in West-Europa vanaf het interbellum tot de jaren '60.

In het verlengde van die bijeenkomst zal er in de herfst van 2000 onder auspiciën van het KADOC een collectief werk verschijnen met een vijftiental bijdragen, die elk op een grondige en gevarieerde wijze het links katholicisme in West-Europa vanaf de jaren '40 tot eind jaren '50 zullen doorlichten. Het onderwerp zal op een algemene manier behandeld worden, per land (België, Frankrijk, Italië, maar evenzeer Duitsland) en per thema (de priesters-arbeiders, de christelijke syndicaten, de rol van het Vaticaan en de Koude Oorlog).

Fabrice Maerten

De “**Prijs van de Auschwitz Stichting**” voor een bedrag van 50.000 BEF zal in de loop van de maand maart 2000 toegekend worden aan een onuitgegeven en origineel werk dat een belangrijke bijdrage levert tot de politieke, economische, sociale en historische analyse van het concentratiekampuniversum en van de mechanismen die er aan de basis van lagen.

Meer inlichtingen kan u bekomen bij de Auschwitz Stichting, Stadarchief Brussel, Huidevetterstraat 65, 1000 Brussel, tel.: 02/512 79 98.

Colloquium over historische militaire gebouwen

Samen met de ‘Stichting Vlaams Erfgoed’ organiseerde de Simon Stevinstichting op 17 september te Oostende een colloquium over nieuwe bestemmingen en functies voor waardevolle militair-historische sites.

Tijdens de voormiddag werd het thema voorgesteld. Eerst werd ingegaan op de geschiedenis en de typologie van de vestingbouw. Vervolgens werd de weg naar de nieuwe bestemming geschetst in de context van de ruimtelijke ordening. O.a. Brialmontforten, bunkers en kazernes kwamen aan bod. Tot slot werden de

modaliteiten van de functiewijziging bij militaire gebouwen toegelicht.

De namiddag werd in de vorm van een keuzeprogramma gewijd aan discussies over bepaalde typen van militaire bouwwerken, steeds in het licht van de nieuwe bestemmingen die ze kunnen krijgen.

Het spreekt vanzelf dat wie zich interesseert voor deze aspecten van onze recente geschiedenis steeds contact kan opnemen met de Stevinstichting, p.a. R. Gils, Kattebrug 10, 9120 Temse.

Dirk Martin

Arthur KEPPENNE,
“Mirador - kant spoorweg, hoofdkamp te Stablack”, 22.IV.1942.

Pacifisme, een universele waarde ?

Colloquium in het Mundaneum

Eind november 1999 organiseerde het Mundaneum, dat terecht bij de belangrijkste archiefcentra van België gerekend wordt, een tweedaags colloquium met betrekking tot het universeel karakter van de pacifistische waarden ¹.

Onze instelling was medeorganisator van dit initiatief. Een twintigtal sprekers uit universitaire kringen of die beroepshalve met de thematiek te maken hebben, hadden hier de gelegenheid hun standpunt naar voor te brengen.

De organisatoren van het colloquium hadden gekozen voor een dubbele – conceptuele en socio-politieke – aanpak, maar tegelijk de aandacht vestigend op de

“milieus” van initiatiefnemers of dragers van pacifisme eerder dan op de specifieke “structuren”. Deze keuze sloot weliswaar bepaalde onderzoeksterreinen uit, maar deze komen ooit nog aan de beurt. Een reeks rondetafelgesprekken – in totaal vier – resulteerde in een stand van zaken met betrekking tot specifieke thema’s zoals : het pacifisme en de politieke doctrines, de media en het pacifisme, het pacifisme en de “culturen”, enz..., enz...

De bijdragen waren over het algemeen vrij volledig en van een hoog niveau, zelfs al werden ze op een voor dit soort debatten vrij gepassioneerde toon gebracht. Maar is geschiedenis niet een mens(elijke)wetenschap bij uitstek ?

Alain Colignon

---

¹ “Le pacifisme est-il une valeur universelle ?”, Bergen, 25-26.XI.1999.

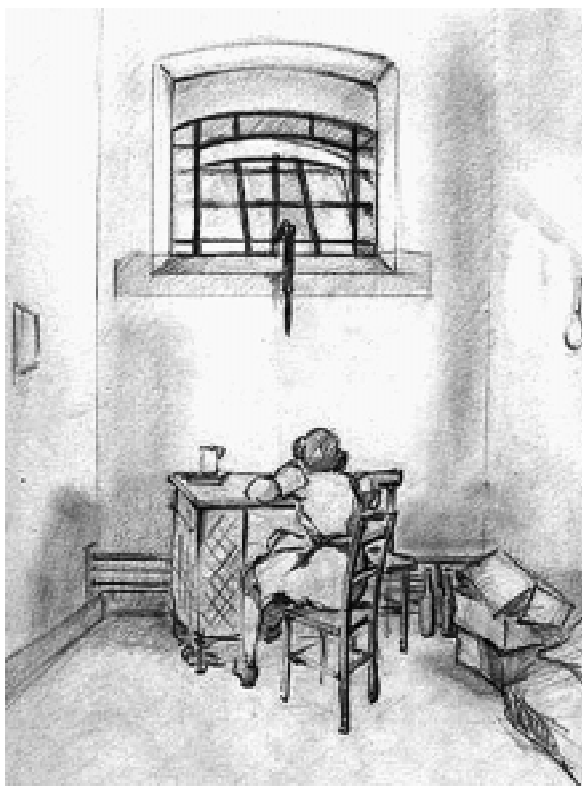
Her onderzoeksmandaat van **Stephanie Waeyenbergh**, attachée, werd in het kader van het project “*Pallas. Geïntegreerde geautomatiseerde ontsluiting van de documentencollecties van het SOMA, ontwerp en implementatie van een verruimde thesaurus voor het SOMA*” met een jaar verlengd.

Tentoonstelling

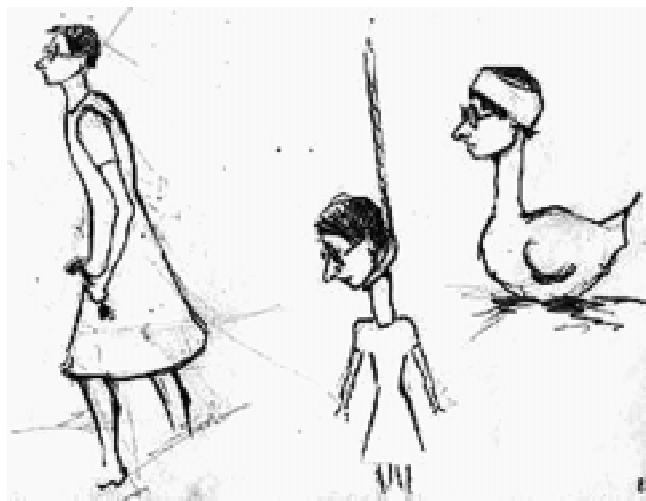
Op 2 december organiseerde de vzw “De Vrienden van het Soma” een kleine tentoonstelling van oorlogsschetsen en schilderijen.

Twaalf kunstenaars uit heel het land reageerden op een aankondiging in een aantal bladen van verenigingen. De deelnemende werken hadden alle een grote emotionele waarde. Zij zijn van de hand van getuigen van de oorlogsgebeurtenissen en zijn tijdens of na de oorlog tot stand gekomen.

De jury bestond uit 7 leden, zowel vertegenwoordigers van verenigingen van oud-politiek gevangenen als personen uit min of meer artistieke kringen. Gezien de grote verscheidenheid van de kunstwerken, de soms verbazing-

*Madeleine DELBECQ,
Cel in de gevangenis van Sint-Gillis, 1941.*

*Madeleine DELBECQ,
“Bewaakster”, gevangenis van Sint-Gillis, 1941.*

wekkende omstandigheden waarin zij tot stand kwamen en natuurlijk de emoties die ze oproepen, was het voor de juryleden geen eenvoudige taak om een keuze te maken.

Deze viel na overleg op de schetsboeken van **Madeleine Delbecq** die gemaakt waren in de gevangenis van Sint-Gillis waar zij van juni tot september 1941 politiek gevangene was. Deze schet-

André LORIER,
"Tralies".

sen van een heel jonge gevangene illustreren met een zekere naïviteit, zelfs met een dosis humor, de pijnlijke omstandigheden waarin zij zich bevond.

De tweede prijs werd toegekend aan twee werken van de schilder **André Loriers**, gewapend verzetsman en politiek gevangene van 1943 tot 1945 in Wolfenbüttel : *Tralies* en *Prikkeldraad*. Zij zijn na de oorlog tot stand gekomen en tonen op zeer realistische wijze de gruwel van de concentratiekampen.

Na de opening van de tentoonstelling en de bekendmaking van de winnaars was er gelegenheid om bij een drankje met de aanwezige kunstenaars van gedachten te wisselen.

Om ook aan anderen de gelegenheid te geven om deze tentoonstelling - die slechts een halve dag te bezoeken was- te zien, zijn wij van plan om ze (althans gedeeltelijk) op de website van het SOMA op te nemen (vanaf februari-maart 2000).

Zoals aangekondigd in de inhoudstafel is het *Berichtenblad '30-'50* geïllustreerd met de werken van de kunstenaars die aan de wedstrijd deelgenomen hebben, met uitzondering van het werk van de H. Michel Nassaux , wegens de uitzonderlijke afmetingen (zes meter).

Isabelle Ponteville

André LORIER,
"Prikkeldraad".

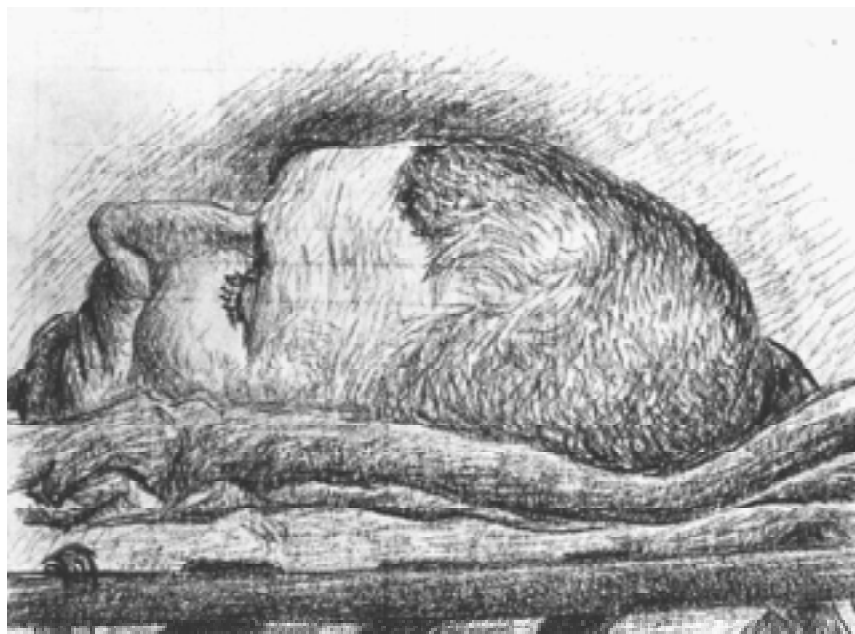
Archieven en Records Management

Colloquium Haïfa (Israël)

Tijdens dit internationale colloquium (30 augustus tot 3 september 1999), georganiseerd door de *Sectie Universiteitsarchieven en Onderzoeksinstituten* van de *Internationale Archiefraad*, konden archivariissen van over heel de wereld van gedachten wisselen over en hun ervaringen toetsen met het toegankelijk maken van hun materialen voor het publiek en de wijze waarop dit publiek van hun diensten gebruik maakt. Er werd tevens gesproken over de verhouding van hun diensten met die van het *Records Management*, in hoeverre zij daar als archivaris (reeds) impact op hebben en welke technische middelen hen ter beschikking staan om tot een omvattend document- en archiefbeheer te

komen. In het kader van dit laatste werd *Pallas*, de documentaire databankapplicatie van het SOMA, aan de aanwezigen voorgesteld en gedemonstreerd, en werd gediscussieerd over de implementeerbaarheid van de ISAD(G)-standaard in levende systemen en het wel en wee daarvan. Vooral de confrontatie met de Angelsaksische archivariissen was boeiend door de Belgische ervaringen te vergelijken met de verdere Noord-Amerikaanse ontwikkeling van het MARC AMC-formaat (*MicroMarc*) en de status questionis van de Britse werkgroep rond ISAD(G) en de toepasbaarheid van de Z 39.50-norm voor het bevragen van archiefdatabanken.

Patrick Temmerman

*Georges MICHOTTE,
"Frans Van Beneden op zijn sterfbed", Wolfenbüttel.*

Ondernemingen tijdens de periode van het fascisme in Europa

Onderzoek over de relatie tussen de zakenwereld en het fascisme/nazisme was een domein dat vooral in de jaren zeventig in de belangstelling stond. Wat België betreft kan worden verwezen naar de publicaties van **John Gillingham**. Recent is dit thema opnieuw actueel geworden, wat onder meer te maken heeft met de kwestie van het nazi-goud. De in Frankfurt-am-Main gevestigde *Society for European Business History* (SEBH) sluit hierbij aan en organiseert een reeks conferenties en workshops rond het thema “Ondernemingen en fascisme”.

De SEBH werd opgericht in februari 1997 om de beoefening van de bedrijfs-geschiedenis te stimuleren. Dit gebeurt eerder in een Europees dan in een nationaal kader. Daarom worden thema's met een Europese dimensie aangesneden. Een eerste project behandelt de ondernemingen tijdens de periode van het fascisme in Europa. In november 98 werd in Parijs een internationale conferentie georganiseerd waar specialisten uit verschillende landen een overzicht gaven van de verhouding tussen de ondernemers en de fascistische machthebbers. Ook België kwam op deze conferentie aan bod in een referaat van ondergetekende. De proceedings van deze conferentie, waarin ook aandacht wordt besteed aan Oost-Europa zullen eerstdaags worden gepubliceerd en kunnen worden beschouwd als een stand van zaken voor de jaren negentig.

De SEBH wil niet enkel onderzoek stimuleren over bedrijfsgeschiedenis, maar wil ondernemingen ook sensibiliseren om hun archieven op een wetenschappelijk verantwoorde manier te bewaren en toegankelijk te maken voor onderzoekers. Na de conferentie in Parijs werd op 2 juli 1999 in Frankfurt een nieuwe workshop georganiseerd. Daarin werd ook aandacht besteed aan het aspect archiefconservatie. **Jacob Tanner** (Universiteit Zürich) wees op het belang van bedrijfsarchieven voor de reconstructie van homogene datareeksen in het economisch historisch onderzoek. Hij deed dit aan de hand van het voorbeeld van de Zwitserse banken, waar hij een goed zicht op heeft als lid van de Expertcommissie die de rol van de Zwitserse banken in het ‘witwassen’ van nazi-goud onderzoekt.

J. Tanner benadrukte het belang van een goede bewaring en een verantwoorde selectie van bedrijfsarchieven en stelde wat Zwitserland betreft een mentaliteitsverandering vast. Tot de jaren tachtig werd archief beschouwd als een kostenpost, waarop zoveel mogelijk moest worden bespaard. In loop van de jaren tachtig trad een mentaliteitswijziging in. De culturele waarde van bedrijfsarchieven werd meer benadrukt en het inzicht groeide dat een goed bewaard archief een instrument was om de “*corporate identity*” van de firma te versterken en uit te dragen. Jacob Tanner benadrukte tenslotte het belang van een zo groot mogelijke toegankelijkheid van de

bedrijfsarchieven. Hij haalde het Zwitserse voorbeeld aan waar de wetgever stringente beperkingen stelt aan de vernietiging van bedrijfsarchieven en tegelijk de toegankelijkheid tracht te waarborgen, zij het met bepaalde restricties.

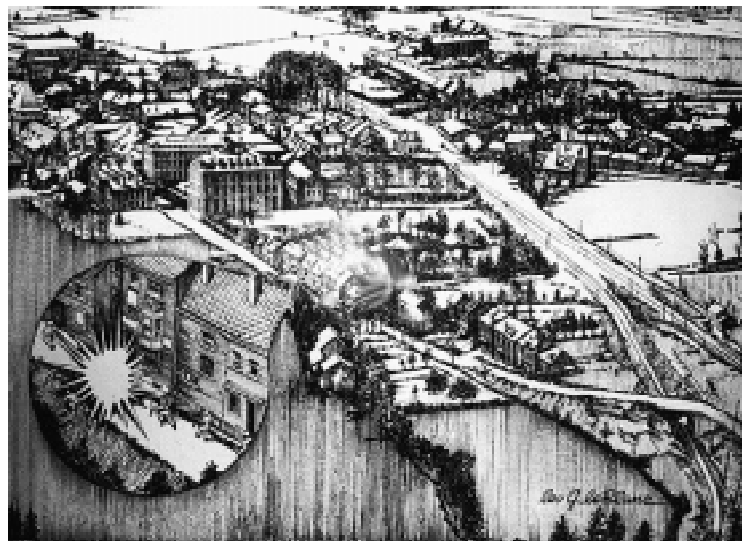
De *SEBH* zal het ruime thema “Ondernemers en fascisme” in de toekomst verder uitwerken. In het voorjaar van 2000 is een workshop gepland over de verschillende aspecten van ‘regulatie’ tijdens het interbellum.

Dirk Luyten

*Jean DENGIS,
“De bevrijding
van Luik”.*

*Léo LEBLANC,
“Een aanval op een
patrouille van GI's
in de straten van
Bastenaken”.*

Geschiedenis als “discussie zonder eind”

*Verlag van het IIe Internationaal Congres Historia a Debate,
Santiago de Compostela, 14-18 juli 1999*

Voor de tweede maal werd afgelopen zomer in Santiago de Compostela het internationale congres *Historia a Debate* (*Histoire en débat - History under Debate*) georganiseerd, een groots opgezet forum waar historici van alle continenten en van alle historische disciplines met elkaar konden discussiëren over de fundamentele vragen en thema's in de geschiedschrijving. Organisatoren waren de universiteit en het instituut *Padre Sarmiento* van Santiago de Compostela. Vooral professor **Carlos Barros**, mediëvist van de universiteit van Santiago, was daarbij de coördinator en de drijvende kracht die honderden historici uit alle hoeken van de wereld naar Santiago heeft gelokt. Met de gulle steun van de regio Galicië, die er haar vernieuwd imago mee wil uitdragen, hoopt men in de toekomst het congres telkens te organiseren tijdens de “*Xacobeo*”, het Jacobs-Jubileum, dat wordt gevierd in de jaren wanneer het feest van Sint-Jacob (25 juli) op een zondag valt. Ook voor de stad Santiago, genoemd naar de patroonheilige van Spanje en dus voor de gehele Spaanstalige wereld van grote historische betekenis, wil *Historia a Debate* een prestigieus uithangbord zijn in het kader van de toekomstige *Xacobeo*-jubilea.

Onder de zeshonderd deelnemers, waarvan honderdtwintig sprekers, waren enkele beroemdheden uitgenodigd, die deels de recente historiografie mee hebben bepaald, zo bijvoorbeeld **Georg Iggers** van de uni-

versiteit van Buffalo, New York. Ook geleerden die aan het hoofd van toonaangevende academische instituten staan, onder andere **Jacques Revel**, directeur van de Parijse *EHESS*, waren van de partij. Een meerderheid van de deelnemers was Spaans en Latijns-Amerikaans, hetgeen deze bijeenkomst verschillend maakt van andere internationale conferenties, waar de Angelsaksische dominantie doorgaans zeer uitgesproken is. De sterke aanwezigheid van de Spaanstalige gemeenschap van historici, is dan ook één van de kenmerken waarmee *Historia a Debate* zich als betrekkelijk nieuw initiatief wil profileren naast de bestaande internationale geschiedkundige congressen. Daardoor bleef de conferentie ook gespaard van wat men soms aantreft bij door Engelssprekenden gedomineerde congressen, die soms eerder lijken op een hectische jobmarkt en adressenjacht, met opdringerige, naar vacatures vissende deelnemers. De sfeer in Santiago was daartegenover ontspannen, met levendige uiteenzettingen en discussies.

Op de eerste plaats is een dergelijk grootschalig congres een ontmoetingsplaats waar de belangrijkste contacten en gesprekken vaak niet tijdens de geprogrammeerde sessies en rondetafels gebeuren, maar eerder achteraf in de wandelgangen of aan de dis. Het bijwonen van congressen met een dergelijk gediversifieerd deelnemersveld is dan

ook ten zeerste bevorderlijk voor de kritische openheid van geest. Men krijgt een glimp van wat er wereldwijd onder historici leeft aan vragen, verwachtingen, opvattingen etc. omtrent hun vak. Een gesprek met iemand die in Patagonië geschiedtheorie, of in het huidige Algerije eigentijdse geschiedenis doceert, kan zeer verhelderend zijn. Hierbij moet natuurlijk rekening worden gehouden met de sociale rol van de historicus. Vanuit de grote delegatie uit Argentinië, klonken zo tegenstrijdige stemmen die getuigden van de maatschappelijke context waarin de historicus werkt, van het bloeddorstige regime, dat het land tot in de jaren tachtig in zijn greep hield, de wankele democratie en het schrijnende sociale onrecht van vandaag.

Ondanks de ruime publiciteit en de wijdverbreide oproep die in België aan het congres voorafging, vonden slechts een handvol Belgen de weg naar Santiago. Ook Nederland en Duitsland waren nauwelijks vertegenwoordigd. Behalve met het Spaanstalige aspect van het congres heeft dat wellicht ook te maken met de programmatie van te algemene thema's. Op het eerste congres *Historia a Debate*, in 1993, stond de Val van de Berlijnse Muur en de relatie met de historiografie centraal. De organisatie kon zich toen verheugen op aanwezigheid van coriféeën als Le Goff, Darnton, Peter Burke, John Elliott of Lawrence Stone. Deze keer wilde het congres vooral een terugblik en reflexie op de historiografie, de methodologie en de theorie van de geschiedenis van de voorbije eeuw bieden. Ook de zogenaamde crisis van de geschiedenis – wat men er ook onder moge verstaan – het politiek gebruik en misbruik dat van geschiedenis gemaakt wordt, de sociale

rol van de historicus en de functie van geschiedenis in de maatschappij waren de topics. Behalve de historiografie en de geschiedtheorie waren er ook een aantal sessies met onderwerpen uit de Spaanse en Latijns-Amerikaanse historiografie, met daarin speciale aandacht voor de geschiedenis van Galicië.

Het impliciete streefdoel van de organisatoren, om praktijk en theorie van de geschiedbeoefening en geschiedschrijving meer met elkaar te integreren, verdient lof en is vaak zoek in een geschiedschrijving of onderzoekstraditie die zich geen vragen stelt over de eigen apriori's en filosofische grondslagen. De studie van de historiografie biedt daartoe goede kansen, aangezien het zich bevindt op het raakvlak tussen theorie en praktijk van de geschiedbeoefening.

De aanwezige historici kwamen echter niet alleen uit zeer verschillende landen, intellectuele en academische achtergronden, maar bestreken een dusdanig gediversifieerd veld van specialismen en perioden, wat vaak resulteerde in een ietwat verwarde communicatie en interactie tussen sprekers en toehoorders. Met de stemmen van de simultaanvertalers, die permanent door de koptelefoonsuisden, leek het *Palacio de Congresos* soms wel de Toren van Babel. De lange zittingen van negen uur 's ochtends tot het middagmaal dat, naar Spaanse gewoonte, pas vanaf twee uur werd geserveerd, waren ook al niet bevorderlijk voor de concentratie. Bovendien kwamen meestal een hele rij sprekers na elkaar aan het woord vooraleer de discussie met de zaal werd geopend.

Een algemene opmerking die door veel deelnemers werd geopperd, was dat de

vragen en thema's die tijdens de sessies en rondetafels waren geprogrammeerd, zo algemeen waren, dat het soms wel tot een dovemansgesprek moest leiden. Wat vang je immers aan met een onderwerp als 'verleden en heden, verleden en toekomst', om een van de meest vage sessietitels te noemen. Het spreekt vanzelf dat dit tot doelloze gesprekken leidt. In vele gevallen werden de vragen en thema's, die door de congresorganisatie aan de sprekers en toehoorders waren voorgelegd, niet zozeer besproken, maar werd het nut ervan zelf in vraag gesteld. Het was overigens niet de bedoeling tot bevredigende conclusies of eenduidige oplossingen te komen, maar een forum te creëren waarin zeer verschillende denkworelden, standpunten en posities in het debat met elkaar werden geconfronteerd.

In vele rondetafels en thematische sessies kwam natuurlijk ook het verband tussen historiografie en geschiedtheorie ter sprake. Het is bekend dat historici de theoretische reflectie over hun vak graag overlaten aan filosofen, alsof de theorie geen invloed op het historisch onderzoek en de geschiedschrijving zou hebben.

Deze laatste kwarteeuw is het wel opvallend dat de aandacht van de historici geleidelijk aan naar andere onderwerpen is verschoven, niet zozeer onder impuls van het onderzoek, dan wel ingevolge theoretische reflectie. Traditionele politiek-institutionele of kwantitatief-economische thema's hebben plaats gemaakt voor een vloed van mentaliteitsgeschiedenis, gender-studies, aandacht voor de relatie macht versus geschiedschrijving, inzicht in apriori's en paradigma's en in het geconstrueerde karakter van ons beeld van het verleden.

In de mate dat de geschiedtheorie de laatste decennia is beïnvloed door het postmodernisme, wordt bovendien de kennis die historici produceren zelf in vraag gesteld. Van een loutere kennis-theorie, die de geschiedenis als wetenschap trachtte te legitimeren, is de geschiedtheorie geëvolueerd in de richting van de literaire theorie en de esthetica. De queeste naar de historische waarheid en het objectiviteitsideaal, het streven naar een homogeen beeld van het verleden, de scherpe scheiding tussen feit en fictie, worden daarbij afgedaan als verouderde attitudes. Daardoor is een geheel nieuw terrein voor de geschiedtheorie ontsloten : de onoverbrugbare afstand tussen heden en verleden, de fragmentatie en de distorsie in de beeldvorming van de geschiedenis, de aandacht voor representatie, de narratieve en retorische strategieën in de constructie van het verleden, enz. Alhoewel het niet om een congres van filosofen of geschiedtheoretici ging stond deze thematiek toch centraal, overeenkomstig de bedoeling van de organisatoren. In sessies met titels zoals "*History and discourse, narrative and fiction*", "*Postmodernity, History and New Enlightenment*", "*Mentality, otherness and multiculturalism*", "*Is History still a science ?*" werd het duidelijk welke uitdagingen deze vragen betekenen voor zowel het onderzoek, de theorie, voor het geschiedenisonderwijs en de functie van de beeldvorming van het verleden in de maatschappij.

Door de naam *Historia a Debate* lijken de organisatoren te willen benadrukken dat historisch inzicht en kennis van het verleden in deze postmoderne tijden nooit te voorschijn komt als resultaat van een debat tussen historici, maar juist bestaat in het debat zelf, over-

eenkomstig het dictum dat de geschiedenis “een discussie zonder eind” (**Pieter Geyl**) is. In de confrontatie van vaak onverzoenbare standpunten en interpretaties is het, dat het verleden zich als onuitsproken, onzichtbare doorsnede van al deze interpretaties, in zijn volle opaciteit, obscureiteit, ondoordringbaarheid manifesteert.

De acta van dit congres zullen in het najaar worden uitgegeven. Behalve het vooruitzicht op toekomstige *Historia a Debate*-conferenties om de vier à vijf jaar tijdens de *Xacobeo*, willen de organisatoren een tijdschrift opstarten met de zelfde naam, dat een meer permanent instrument moet bieden als disciplineoverschrijdend discussieforum voor historici en geschiedfilosofen.

Willem Erauw

Meer informatie over *Historia a Debate* is te vinden op: <http://www.h-debate.com>.

Jacques SOMMER,
 “De droom van de krijgsgevangene op zijn strozak”,
 Stalag IA, Tilsit.

De Belgische regering te Sauveterre de Guyenne (juni '40)

Van 25 tot 28 juni 1940 kwam de Belgische regering 4 maal bijeen in een leegstaande zaal aan het marktplein van Sauveterre de Guyenne, een charmant vestingstadje gelegen in Entre-Deux-Mers, op een vijftigtal kilometer van Bordeaux. Om deze overbevolkte havenstad te ontlasten, hadden de Franse autoriteiten Sauveterre al op 16 juni aan de Belgische ministers toegewezen. Ze bleven evenwel nog enkele dagen in Bordeaux de tijd om te reageren, zoals men weet, op de wapenstilstand die door **Pétain** werd gevraagd. Ook de gevluchte bevolking, op uitzondering van de openbare diensten, kreeg de opdracht bepaalde kantons van de Gironde te verlaten.

De ministers **Soudan** en **Balthazar** bereikten Sauveterre op 23 juni, maar de regering vergaderde er pas echt voor het eerst op 25 juni. Van deze eerste vergadering werden geen notulen opgemaakt. Op 26 juni kwamen de ministers samen voor een vergadering van een kwartier, de volgende dag om 11 uur volgde een bijeenkomst die één uur duurde. De Duitsers waren echter al tot vlak bij het stadje opgerukt zodat de ministers één dag later na een kwartier te hebben vergaderd opnieuw uitweken, ditmaal naar het zowat tien kilometer verderop gelegen Pellegrue waar ze om 15 uur 30 samenkwamen. Drie dagen later waren ze in Vichy.

De beslissingen die te Sauveterre werden genomen bevestigden de keuzes die in Bordeaux waren gemaakt, waarbij elk rechtstreeks contact met de Duitse troepen werd afgewezen. Voor de geschiedenis

blijft bijgevolg slechts een pittoresk moment in een tragisch epos over, zoals dat vol humor wordt beschreven door **Paul-Henri Spaak** en **Camille Gutt** in hun *Télémoires*. Wat in deze streek ook rest is de nog altijd zeer levendige herinnering aan de Belgische aanwezigheid, zoals ik zelf kon nagaan ter gelegenheid van het zevende colloquium van het *Comité de liaison de l'Entre-Deux-Mers* dat in september laatstleden te Sauveterre plaats had en gewijd was aan de streek Entre-Deux-Mers en haar identiteit. Na een voordracht over de junidagen van 1940 op basis van enkele herinneringen en bestaande werken ¹ en op basis van de notulen van de Ministerraad, kreeg ik nog enkele verhalen en vragen (zie kader) te horen. Vooral interessant was het opduiken van een album van niet-gepubliceerde foto's genomen door de Heer **Chauvet**, toen adolescent. De foto's tonen het stadsplein van Sauveterre dat achtereenvolgens werd "ingenomen" door de Belgen (onder wie de ministers), de verslagen Fransen, de Duitse bezetters en tot slot de bevrijders.

Hierna volgt een selectie die de volledige periode overspant. We herkennen Eerste Minister **Hubert Pierlot** in overleg met een Belgische officier (minister **Denis** ?).

Wij bedanken nogmaals de heer Chauvet voor het vertrouwen dat hij betoonde door zijn kostbaar album, waarvan de inhoud door het Centrum werd gescand, uit te lenen.

José Gotovitch

---

¹ Hoofdzakelijk J. GOTOVITCH & J. GÉRARD LIBOIS, *L'An 40. La Belgique occupée*, Brussel 1971; H.-F. VAN AAL, *Télémoires*, Brussel, 1971; Jean VANWELKENHUYZEN & Jacques DUMONT, *1940, Le Grand Exode*, Brussel, 1983; Jean STENGERS, *Léopold III et le gouvernement, les deux politiques belges de 1940*, Brussel, 1980; Herman VAN GOETHEM, *August De Schryver, oorlogsdagboeken 1940*, TieIt, 1998.

Aankomst van de Belgen, juni 1940.

Belgische vluchtelingen.

Hubert Pierlot met een officier.

*Franse troepen
tijdens het
debacle van
juni 1940.*

*Duitse troepen
bezetten Sauveterre.*

*Bevrijding door
de Amerikanen.*

Oproep

Verskillende inwoners van Sauveterre hebben ons gevraagd een oproep te doen om Belgen die in hun familie waren ondergebracht, terug te vinden :

De Heer **Michel Robine**, hoogleraar aan de Universiteit van Bordeaux, is op zoek naar twee officieren en hun soldaten die in juni 1940 logeerden in Bois Leburthe, Chemin Naudet, te 33170 GRADIGNAN.

Mevrouw **Girona**, 33190 te CAMIRAN, denkt dat haar ouders een Belgische minister onderdak hebben verleend, maar kent zijn identiteit niet.

De familie **Barde** heeft te RUCH enkele “Belgische personaliteiten” gehuisvest die op bijgaande foto te zien zijn, maar van wie we de namen niet kennen.

*Een belangrijk colloquium over Nederlands Limburg **

Op 8 oktober 1999 organiseerde het in Maastricht gevestigde ‘Sociaal Historisch Centrum Limburg’ (SHCL) een symposium over de modernisering en de ‘maakbaarheid’ van Nederlands Limburg in de voorbije eeuw. Het Sociaal Historisch Centrum bestaat 50 jaar. Het werd opgericht in de schoot van de katholieke zuil. Vandaag is het een met de Faculteit Cultuurwetenschappen van de Universiteit Maastricht verbonden onderzoeks- en documentatiecentrum voor regionale geschiedenis.

In de verschillende bijdragen aan dit symposium was de vraag aan de orde hoe Limburg erin geslaagd was de economie te moderniseren, vooral ten gevolge de mijnbouw en tegelijk een grote mate van sociale cohesie te bewaren. In dit kader kwamen vragen aan bod als de Limburgse identiteit, de constructie en de interne tegenstellingen ervan, de plaats van Limburg in de Nederlandse staat en maatschappij en de ‘koloniale’ kenmerken van de Limburgse economische ontwikkeling en de begeleiding ervan door de overheid.

J. Perry benadrukte in zijn referaat over de constructie van een traditie van het mijnwerkersberoep het belang van de Tweede Wereldoorlog als cesuur. De eerste tien jaar na het einde van de oorlog werd gebouwd aan een ‘traditie’ van

mijnarbeid om het werken in de mijn meer aantrekkingskracht te geven. Het was dan ook de periode waarin de continuïteit centraal kwam te staan : mijnarbeid werd tot deel van de Limburgse traditie en cultuur gemaakt.

Uit verschillende bijdragen kwam naar voor dat de Limburgse geschiedenis weliswaar afwijkt van de ‘Nederlandse norm’, maar in een internationaal perspectief geenszins uitzonderlijk was. Een aantal verschijnselen en patronen die naar Nederlandse standaarden ‘typisch Limburgs’ en dus bijzonder waren, treft men tevens aan in de regio’s rond Aken en in Belgisch Limburg. Eén van de vaststellingen van dit symposium was dan ook dat het aangewezen is de Limburgse regionale geschiedenis meer vanuit een internationaal vergelijkend perspectief te benaderen.

Dat was ook de boodschap van de nieuwe hoogleraar in de ‘sociale en economische geschiedenis van Limburg en aangrenzende regio’s’ **Ad Knotter**, tevens directeur van het Sociaal Historisch Centrum. Zijn oratie had als thema ‘Onmaatschappelijkheid’ en ‘onderklasse’ in de jaren ’50¹. Prof. Knotter zette uiteen hoe vanaf de late jaren veertig katholieke sociologen de zogenaamde ‘onmaatschappelijkheid’ in Nederlands Limburg analyseerden en problematiseerden. ‘Onmaatschappe-

---

* “Maakbaar Limburg 1900-2000. De constructie van een samenleving in een eeuw van uitersten”.

¹ A. KNOTTER, *Rondom de Stokstraat. ‘Onmaatschappelijkheid’ en ‘Onderklasse’ in de jaren vijftig*, Maastricht, 1999.

lijkheid' duidde op 'onaangepast gedrag' van de lagere sociale klassen in een tijdperk van versnelde sociale en economische modernisering na de Tweede Wereldoorlog. Het bestaan van een groep 'onaangepaste armen' werd meer en meer als een probleem ervaren. Er werd gezocht naar de oorzaken en gesleuteld aan oplossingen door middel van het maatschappelijk werk. In dit proces speelden katholieke sociologen een vooraanstaande rol. Hun analyses vertrokken evenwel van morele premissen. De sociale achterstand van de groepen in kwestie was niet zozeer toe te schrijven aan structurele factoren, maar wel aan hun gebrek aan religieus en moreel besef, zodat een specifieke subcultuur van de armoede ontstond en armoede van generatie tot generatie werd doorgegeven. Ad Knotter onderwierp deze moralistische

benadering een kritiek gebruik makend van een sociaal-historisch conceptueel kader dat sterk de nadruk legt op economische determinanten en de invloed van de arbeidsmarkt. Hij nam daarbij eigen onderzoek over de Amsterdamse arbeidsmarkt in de tweede helft van vorige eeuw als referentiepunt. Daaruit kwam naar voor dat, anders dan de katholieke sociologen dachten, de armoede veel minder een generatie-overschrijdend fenomeen was. Wanneer de arbeidsmarkt aantrok en de economische omstandigheden verbeterden nam het aantal 'onmaatschappelijken' af.

Het SHCL zal in de toekomst het accent leggen op dergelijke onderzoeksthema's, waarbij maatschappelijke verhoudingen in hun onderlinge samenhang worden bestudeerd.

Dirk Luyten

*Georges REYNAERT,
"Er is geen scherm, men doet
het zonder"; gevangenis
van Mons, 13.V.1944.*

De etherspionage tijdens de Koude Oorlog *

Spionage, af luisterpraktijken, de activiteiten van ‘geheime diensten’: het zijn onderwerpen die tot de verbeelding spreken. Het is daarom wellicht geen toeval dat dit terrein al snel de belangstelling kreeg van onderzoeksjournalisten. Ook historici houden zich meer en meer met dit thema bezig. De *Netherlands Intelligence Studies Association* (NISA) (Zie verder in de bijdrage van **E. Verhoeven**) wil hierin een stimulerende rol spelen. Op 27 november organiseerde deze organisatie in Amsterdam een internationale Conferentie over één specifieke tak van de spionageschiedenis: Sigint: *Signals Intelligence*. Sigint staat tegenover Humint (*Human Intelligence*) en heeft betrekking op het onderscheppen van boodschappen, die worden doorgegeven via radio, telecommunicatiesatelliet enz. en het decoderen ervan.

In verschillende referaten maakten specialisten de balans op van de activiteiten van de speciale diensten die zich tijdens de Koude Oorlog in het Westen met Sigint inlieten. Het accent lag op de Angelsaksische wereld (USA, Groot-Brittannië), Duitsland, Nederland en Scandinavië. De Latijnse landen waren niet vertegenwoordigd. **W. Platje**, als officier betrokken bij Sigint in Indonesië gaf aan welke rol deze activiteiten speelden tijdens het Nederlands-Indonesisch conflict.

Uit de verschillende referaten kwam naar voor dat in Sigint heel wat werd geïnvesteerd omdat het een betrouwbare informatiebron bleek voor militairen en politici.

Tussen 45 en 60 was Sigint voor de inlichtingendiensten in de USA de enige betrouwbare informatiebron over het interne functioneren van de USSR. Hoewel vooral ‘de vijand’ in Oost-Europa werd beluisterd, werd ook het radioverkeer van geallieerde staten gevolgd. Sigint had niet alleen militair nut. **C. Wiebes** wees er in zijn referaat over Sigint in Nederland op dat de informatie die werd opgevangen ook werd gebruikt voor de verdediging van nationale economische belangen. Ook in Duitsland werd Sigint-informatie aangewend om de eigen ondernemingen toe te laten lagere prijzen te bieden in het kader van internationale aanbestedingen. Sigint was ook een instrument in het kader van de buitenlandse politiek.

Verskillende sprekers wezen erop dat het onderzoek over Sigint pas laat op gang kwam. Hiervoor werden twee redenen aangevoerd. Het ‘technisch’ karakter van het onderzoeksdomein en het gesloten blijven van de archieven. Pas wanneer voldoende documenten ‘gedeclassificeerd’ werden kon het onderzoek op gang komen. Tijdens de discussie werd benadrukt dat het niet voldoende was principiële openheid van zaken te geven. De overheid moet tegelijk voldoende mankracht en middelen ter beschikking stellen om de (massale) archiefstukken die Sigint genereert te ontsluiten. Dat de openstelling van de archieven soms problematisch kan zijn wordt goed geïllustreerd door de wederwaardigheden van Nederlandse onderzoekers op het terrein van de inlichtingendiensten.

Dirk Luyten

* “The Importance of Sigint in Western Europe during the Cold War”, Conferentie Amsterdam, 27.XI.1999

Spionagegeschiedenis in Nederland

De spanning tussen geheimhouding en openbaarheid

Als het op openbaarheid van bestuur aankomt zijn wij nogal eens geneigd ons te spiegelen aan onze Noorderburen, bij wie wij zoveel meer openheid menen te zien. Deze reputatie heeft de jongste jaren toch wel enkele deuken gekregen wegens een aantal ‘affaires’. Belgische historici willen wel eens geloven dat het in Nederland gemakkelijker zou zijn om overheidsarchieven te raadplegen. Uit het recente boek van **Bob de Graaff** en **Cees Wiebes** over de geschiedenis van de (Nederlandse) Inlichtingendienst Buitenland blijkt dat de werkelijkheid er enigszins anders uitziet ¹.

Bob De Graaff is één van de historici die zich, samen met politicoloog Cees Wiebes, sinds het midden van de jaren '80 heeft toegelegd op onderzoek naar de geschiedenis van de Nederlandse inlichtings- en veiligheidsdiensten. Vóór dit monumentale boek over de IDB publiceerde De Graaff een studie over vrouwen in het Nederlands verzet (samen met **Lidwien Marcus**), het resultaat van zijn gedetailleerd onderzoek naar rol en optreden van de dubbelspion **Christiaan Lindemans** (“King Kong”), een grondige studie over pilotenhulp in Nederland, en (samen met Cees Wiebes) een merkwaardig boek over een privé-inlichtingendienst uit de Koude Oorlogsperiode ².

In 1991 waren De Graaff en Wiebes de spilfiguren bij de oprichting van de *Netherlands Intelligence Studies Association* (NISA). Onderzoek naar de geschiedenis van de eigen inlichtingendiensten leek mogelijk geworden nadat de (Nederlandse) Raad van State in 1986, naar aanleiding van de zoveelste heropleving van de “affaire King Kong”, beslist had dat de dossiers van deze diensten niet per definitie buiten de Wet Openbaarheid van Bestuur vallen. Bijgevolg konden historici hopen op inzage van bepaalde stukken, en die inzage is in beperkte mate ook verleend. De oprichting van de NISA ging gepaard met de publicatie van een driemaandelijkse NISA-Nieuwsbrief, die informatie biedt over binnen- en buitenlandse diensten, recensies, literatuurlijsten, artikels en ook informatie over de toegankelijkheid van archieven die voor historici van groot belang kunnen zijn. Het lijkt erop dat ook in academische kringen het vooroordeel overwonnen is dat spionagegeschiedenis historisch niet relevant is. Zeer verheugend is dat ook mensen uit de diensten zelf aan de werkzaamheden van de NISA meewerken, en daardoor te kennen geven dat ook professionelen het historisch belang inzien van wat de diensten doen, en

¹ Bob DE GRAAFF & Cees WIEBES, *Villa Meerheze. De geschiedenis van de Inlichtingendienst Buitenland*, Den Haag, SDU Uitgevers, 1998, 353 p.

² *Kinderwagens en corsetten. Een onderzoek naar de sociale achtergrond en de rol van vrouwen in het verzet*, Amsterdam, Bert Bakker, 1980; *Gladio der vrije jongens. Een particuliere geheime dienst in Koude Oorlogstijd*, SDU Uitgevers, 1992; *Spion in de tuin. King Kong voor en na zijn dood*, SDU Uitgevers, 1997; *Schakels naar de vrijheid. Pilotenhulp in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog*, SDU, Uitgevers, 1995.

van hun archief. Sindsdien zijn weer andere publicaties op dit terrein verschenen : de twee delen van een indrukwekkende encyclopedische studie van **Frans Kluiters** over (in principe) alle Nederlandse inlichtings- en veiligheidsdiensten uit heden en verleden ³ en een geschiedenis van de Binnenlandse Veiligheidsdienst, weliswaar geschreven door een medewerker van de dienst zelf ⁴.

Toch blijft er een spanning bestaan tussen de noodzaak tot geheimhouding – een grondregel van alle geheime diensten – en de wens tot openbaarmaking door publicatie. Dat bleek nog maar eens toen de Graaff en Wiebes op grond van vigerende wetgeving en rechtspraak meenden dat zij het archief van de IDB zouden kunnen raadplegen. Van 1991 tot 1995 was hierover getouwtrek, waarbij het ministerie van Algemene Zaken, waaronder de IDB tot zijn opheffing in 1994 ressorteerde, inzage weigerde, medewerkers en oud-medewerkers verbood met de onderzoekers gesprekken te voeren, en zelfs dreigde de auteurs ervan te zullen beschuldigen staatsgeheimen te onthullen. Uiteindelijk kregen zij in 1995 toch inzage van een beperkt aantal stukken en gegevens. Aangevuld met gegevens uit talloze interviews en met documenten uit andere bronnen slaagden de Graaff en Wiebes erin de eerste onafhankelijke academische studie van één enkele Nederlandse geheime dienst het licht te doen zien. Het zeer uitvoerige werk biedt vooral de historicus met enige achtergrondkennis van de recente Nederlandse geschiedenis een duidelijk overzicht van het functioneren en de organisatie van de IDB, die kan

beschouwd worden als een soort Nederlandse CIA. De dienst werd gesticht in 1946 onder de benaming Buitenlandse Inlichtingendienst; zijn bestaan werd pas in de jaren '60 openlijk door de overheid erkend. De eerste IDB-medewerkers werden getraind door Britse collega's. Met de *Intelligence Service* en met de meeste andere westerse inlichtingendiensten is de IDB steeds vrij goede betrekkingen blijven onderhouden. Met de Israëliëse diensten ontstond spoedig een bijzondere relatie, wegens het uitgesproken pro-Israëliëse klimaat bij de IDB en in ruime Nederlandse politieke kringen. Die zeer warme relatie verkoelde wat toen bleek dat de Mossad in de IDB jarenlang over een "mol" had beschikt... Het boek biedt ook waardevolle informatie over de niet onbelangrijke rol van de IDB tijdens de Koude Oorlog, en over de manier waarop de Nederlandse overheid aankeek tegen de staatsgreep van **Desi Bouterse** in Suriname in 1980. Ofschoon zij niet erg met Bouterse was ingenomen, was de regering toch niet bereid mee te werken aan Amerikaanse invasieplannen in de voormalige kolonie, al was de IDB wel enige tijd betrokken bij één van deze plannen. Over concrete operaties van de IDB wenste de Nederlandse overheid geen informatie te verstrekken. Toch zijn de auteurs er langs andere wegen in geslaagd één concrete operatie te reconstrueren. Dat is de operatie "Virgil", waardoor een Nederlandse IDB-officier jarenlang informatie van zeer groot belang kon verkrijgen van **H. Roeslan Abdulgani**, die na de onafhankelijkheid van Indonesië achtereenvolgens secretaris-generaal en minister van Buitenlandse Zaken van Indonesië was.

³ Frans KLUITERS, *De Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten*, SDU Uitgevers, 1993 (met een supplement in 1995). In deze studie ook een eerste interessante situering van de IDB.

⁴ D. ENGELLEN, *Geschiedenis van de Binnenlandse Veiligheidsdienst*, Den Haag, 1995. Engelen publiceerde in 1996 ook een studie over de IDB.

Bij het voorbereiden van hun boek kregen de Graaff en Wiebes al vlug de zekerheid dat er bij de IDB sprake was geweest van vernietiging van een deel van het eigen archief, omdat het ministerie van Algemene Zaken vond dat de IDB-rapporten “vanuit historisch standpunt niet voldoende relevant waren om te bewaren”. Hoe ambtenaren en/of politici dat kunnen of moeten uitmaken is eigenlijk zelfs geen vraag. Ook de auteurs vonden – terecht – dat historici een woordje moeten kunnen meespreken over de al dan niet vernietiging van historisch archief. Het kostte de Nederlandse regering enige tijd en moeite en zelfs enkele leugentjes “om bestwil” om toe te geven dat er inderdaad IDB-archief was vernietigd. De vernietiging was ongetwijfeld in strijd met de Nederlandse archiefwet, en leidde tot een politieke rel en een brede politieke discussie over archiefbehoud en eventueel vernietiging van archief, een discussie waar de NISA actief aan deelnam.

Hoe staat het bij ons met het archief van onze inlichtings- en veiligheidsdiensten? Over de Militaire Veiligheid weten we niets. Wat de Staatsveiligheid betreft, wist **Chris De Stoop** onlangs te melden dat de dienst effectief begonnen is met de “uitzuivering” van het (te omvangrijk) eigen archief⁵. Hierbij worden drie categorieën aangelegd: “te vernietigen”, “te bewaren” en “over te hevelen naar het Rijksarchief”. Reeds overgeheveld naar het SOMA (het vroegere Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog) is het archief van de (Londense) Staatsveiligheid uit de oorlogsperiode; het bestand blijft echter in principe

ontoegankelijk voor het publiek. In 1994 werd een deel onbelangrijk geacht archief in overleg met het Rijksarchief vernietigd, maar bij zijn aantreden gaf de huidige Administrateur-generaal bevel de vernietiging stop te zetten. Verdere “uitzuivering” zal steeds in overleg met het Rijksarchief gebeuren.

Soms kunnen politieke omstandigheden ertoe leiden dat archief – tot grote teleurstelling van latere historici – vernietigd wordt. Dat is in mei-juni 1940 het geval geweest met een gedeelte van het archief van de Staatsveiligheid, waarvan men niet wilde dat het in handen van de Duitsers zou vallen. Wat toen precies vernietigd werd en hoe en waar dat plaatsvond (nog in België of al in Frankrijk) is wellicht niet meer te achterhalen. Allicht zal hier sprake geweest zijn van politiek gevoelige informatie over bijvoorbeeld Duitse spionnen en over Belgen die hierbij mogelijk betrokken waren. Het wachten is bij ons nog steeds op een wetenschappelijke studie over onze inlichtings- en veiligheidsdiensten. Over de *ad hoc* Staatsveiligheid uit de Londense periode is het onderzoek al begonnen, maar over de werking van de diensten in vreedstijd bestaan helaas enkel publicaties waarvan de betrouwbaarheid soms ver te zoeken is. Daarom is het des te verheugender dat twee van onze Noorderburen erin geslaagd zijn met “Villa Maarheeze” een indrukwekkende studie neer te zetten, die als een mijlpaal in het onderzoek naar de *Intelligence communities* kan beschouwd worden. Dus toch een grotere openheid?

Etienne Verhoeyen

⁵ Chris DE STOOP, “Wij ruimen op. De dossiers van de staatsveiligheid”, in *Knack*, 4.XI.1998, p. 22-26.

Seminaries

Programma 2000

Woensdag 16 februari 2000

Marnix BEYEN (KUL),

'Van alle tijden is de oorlogstijd het zwaarst beladen met geschiedenis'. De omgang met het nationale verleden in België en Nederland 1938-1947.

Woensdag 22 maart 2000

Stéphane AUDOIN-ROUZEAU (Université de Picardie-Jules Verne, Centre de Recherche de l'Historial de la Grande Guerre),

Pour une anthropologie du combattant au XXe siècle.

Woensdag 12 april 2000

Lieven SAERENS (KADOC),

De Antwerpse politie en de jodenvervolging (1940-1942).

Donderdag 11 mei 2000

Jean-Louis JADOLLE (UCL),

Regard sur quelques milieux intellectuels catholiques progressistes en Belgique francophone (1945-1958).

Woensdag 7 juni 2000

Kenneth BERTRAMS (ULB),

Américanisation des élites socio-économiques en Belgique après la Seconde Guerre mondiale.

De seminars vinden plaats **om 14.30 u in het Résidence Palace** (volg de pijlen), 155 Wetstraat, te Brussel (Metro Schuman, uitgang Residentie).

Voor inlichtingen :

Ceges/Soma tel.: 02/287 48 11; fax: 02/287 47 10; e-mail: dirk.luyten@cegesoma.be

Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis, nr 6

Artikels :

- Patrick PASTURE, *Kerk, natie en arbeidersklasse. Een essay over collectieve identificatie, in het bijzonder m.b.t. de (christelijke) arbeidersbeweging in België.*
- Cécile VANDERPELEN, *La plume et le bénitier. Les écrivains catholiques de langue française de la Belgique des années vingt.*
- Liesbet NYS, *De heldhaftige kermis van Jeanne De Bruyn. Een katholieke Vlaamse filmcritica voor en tijdens de Duitse bezetting.*
- Kristof CARREIN, *De Vlaamse Oostfronters. Sociaal profiel en wervingsverloop, november 1941-augustus 1944.*
- Kim OOSTERLINCK, *Les anticipations des marchés obligataires belges de 1939 à 1944. Contribution à l'étude des comportements des acteurs économiques en temps de guerre.*
- Andre HARDEWYN, *Een 'vergeten' generale repetitie. De Duitse oorlogsbelastingen tijdens de Eerste Wereldoorlog.*

Kroniek :

- José GOTOVITCH, *Quelques questions sur notre métier.*
- Rudi VAN DOORSLAER, *Antwerpen: veel meer Amsterdam dan Parijs. De judeocide in België.*

Abonnementen

Abonnement binnenland (voor twee nummers, inclusief verzending): door overschrijving van 1.200 BEF (29,7 €) op nr 000-0000159-62 van het SOMA-CEGES met vermelding

BEG, nrs....

Abonnement buitenland (voor twee nummers per academiejaar, inclusief verzending):

1/ in Europa door overschrijving van 1.400 BEF (34,71 €) op nr 000-0000159-62 van het SOMA-CEGES met vermelding **BEG, nrs...** of door een Eurocheque in Belgische frank voor het SOMA-CEGES, Résidence Palace, Wetstraat 155/Bus 2 te B-1040 Brussel (België), met vermelding **BEG, nrs....**

2/ buiten Europa door overschrijving van 1.500 BEF (37,18 €) met een internationaal postmandaat voor het SOMA-CEGES, Résidence Palace, Wetstraat 155/Bus 2 te B-1040 Brussel (België), met vermelding **BEG, nrs....**

Een **los nummer** kan op dezelfde manier worden besteld en kost 800 BEF (19,83 €) (binnenland) en 900 BEF (22,31€) (buitenland).